

ՀՀ ԳԱՄ ՆԱԽԱԳԱՀՈՒԹՅՈՒՆԸ ԸՆԴՈՒՆԵՑ ԼՄԷ ԳԱՇՆԱՅԻՆ ԱԶԳԱՅԻՆ ԽՈՐՀՐԴԻ ՊԱՏՎԻՐԱԿՈՒԹՅԱՆԸ

Սույն թվականի հունվարի 16-ին ՀՀ գիտությունների ազգային ակադեմիայի նախագահությունն ընդունեց Արաբական Միացյալ Էմիրությունների Դաշնային ազգային խորհրդի պատվիրակությանը՝ Դաշնային ազգային խորհրդի պաշտպանության, ներքին գործերի և արտաքին հարաբերությունների համաձայնագրի նախագահ և Միջազգային խորհրդարանական միության փոխնախագահ, դոկտոր Ալի Ալ-Նուայիմիի գլխավորությամբ:

Հանդիպմանը մասնակցեցին ՀՀ ԳԱՄ նախագահության անդամներ, ՀՀ ԳԱՄ համակարգի ինստիտուտների, կենտրոնների տնօրեններ, գիտական համայնքի ներկայացուցիչներ:

Հանդիպման մասնակիցներին ողջունեց ՀՀ ԳԱՄ նախագահ, ակադեմիկոս Աշոտ Սադյանը: «Հնդկական եմ նախաձեռնության համար և ակնկալում եմ, որ այս հանդիպմանը մենք հիմք կդնենք հետագա ամուր և շարունակական համագործակցության գիտության, տեխնոլոգիայի և բարձրագույն կրթության ոլորտներում՝ ի նպաստ երկու բարեկամ երկրների բարօրության, երկու ազգերի միջև հետագա բարեկամության և գիտակրթական համագործակցության կապերի հաստատման: Հայաստանն ունի ակադեմիական գիտության հարուստ անցյալ և ներկա, և հուսով եմ, որ մեր այսօրվա հանդիպումը ճանապարհի կհարթի մտքերի, գիտելիքների և փորձի արդյունավետ փոխանակման համար», - ասաց Աշոտ Սադյանը:

Ներկայացնելով ՀՀ ԳԱՄ պատմությունը

ու առաքելությունը՝ ակադեմիկոս Սադյանը շեշտեց միջազգային համագործակցության կարևորությունը: «Այսօր Գիտությունների ազգային ակադեմիայում իրականացվում են բարեփոխումներ՝ գիտության զարգացման ժամանակակից պահանջներին համապատասխան: Հուսով եմ, որ կկնքվեն համագործակցության պայմանագրեր նաև Արաբական Միացյալ Էմիրությունների ակադեմիաների և համալսարանների հետ: Գիտությունների ազգային ակադեմիայի ղեկավարությունը կանի ամեն հնարավոր արդյունավետ համագործակցություն զարգացնելու համար», - ասաց Աշոտ Սադյանը:

ՀՀ ԳԱՄ նախագահին անդրադարձավ Լեռնային Ղարաբաղի ողբերգական դեպքերին: «Հայրենազրկվել է Լեռնային Ղարաբաղի ողջ բնակչությունը, որոնց շարքում են նաև գիտնականներն ու կրթության ոլորտի աշխատակիցները: Սա մեր մարտահրավեր է Հայաստանի գիտությունների ազգային ակադեմիայի համար: Մենք միջոցներ ենք ձեռնարկում Լեռնային Ղարաբաղից տեղահանված գիտնականներին աջակցություն ցուցաբերելու ուղղությամբ: Ակնկալում եմ, որ այս ուղղությամբ արձագանքներ կլինեն նաև Արաբական Միացյալ Էմիրություններից»:

ԱՄԷ Դաշնային ազգային խորհրդի պաշտպանության, ներքին գործերի և արտաքին հարաբերությունների համաձայնագրի նախագահ և Միջազգային խորհրդարանական միության փոխնախագահ, դոկտոր Ալի Ալ-Նուայիմի ողջունեց հանդիպման մասնակիցներին: «Հասարակարգի զարգացման գործում շատ կարևոր է գիտության և կրթության դերը: Մեր աշխարհում կան բազմաթիվ մարտահրավերներ, և մենք պետք է լինենք ունակ հարմարեցնելու գիտությունը մեր մարտահրավերներին, միասին պայքարենք այդ մարտահրավերների դեմ, կարողանանք ճիշտ օգտագործել մոդերն տեխնոլոգիան, օրինակ՝ արհես-

տական բանականությունը: Գիտությունը և կրթությունը կարող են լինել միասնականության հարթակ, որպեսզի ստեղծենք կամուրջներ այլ ազգերի հետ և ապահովենք ավելի լավ ապագա մեր սերունդների համար: Մենք բաց ենք համագործակցելու և կենտրոնանալու ապագայի վրա», - ասաց դոկտոր Ալի Ալ-Նուայիմին:

Այնուհետև ՀՀ ԳԱՄ գիտակրթական միջազգային կենտրոնի տնօրեն Արմեն Սարգսյանը ներկայացրեց կենտրոնի գործունեությունը: ՀՀ ԳԱՄ օրգանական և դեղագործական քիմիայի գիտատեխնոլոգիական կենտրոնի գործունեությունը և ծրագրերը ներկայացրեց կենտրոնի տնօրեն Սահակ Գասպարյանը: ՀՀ ԳԱՄ փիլիսոփայության և հումանիտար գիտությունների տնօրեն Արեգ Միքայելյանը ներկայացրեց աստղադիտարանի հիմնական հետազոտական ուղղությունները և միջազգային համագործակցության փորձը: ՀՀ ԳԱՄ ինֆորմատիկայի և ավտոմատացման պրոբլեմների ինստիտուտի տնօրեն Հրաչյա Ասցատրյանը ներկայացրեց ինստիտուտի գործունեությունը, ռեսուրսները, ծառայությունները և ծրագրերը: ՀՀ ԳԱՄ արևելագիտության ինստիտուտի տնօրենի ժամանակավոր պաշտոնակատար Գոռ Մարգարյանը ներկայացրեց ինստիտուտի գործունեությունը:

Հանդիպման ժամանակ ցուցադրվեց ՀՀ ԳԱՄ 80-ամյակին նվիրված ֆիլմ:

ՀՀ ԳԱՄ գիտության հանրայնացման և հասարակայնության հետ կապերի բաժին

«ԱԳՐԱԵԶԱՆԱՀԱՅ ՓԱԽՍԱՏԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ 35 ՏԱՐԻ ԱՆՑ ԵՎ 2020-2023 ԹԹ. ԱՐՑԱԽԻ ՓԱԽՍԱՏԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ» ԳԻՏԱԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱԺՈՂՎԸ

2023 թ. տարեկերպին ՀՀ ԳԱՄ նախագահության դափնեհղում տեղի ունեցավ «Աղբյուրաբանական փախստականությունը 35 տարի անց և 2020-2023 թթ. Արցախի փախստականությունը» թեմայով գիտաժողովական աշխատաժողով: Աշխատաժողովը կազմակերպել էր ՀՀ ԳԱՄ հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի կիրառական մարդաբանության խումբը: Սա ըստ էության շարունակությունն էր 1988-ին սկսված աղբյուրաբանական փախստականների ուսումնասիրությունների հեզամյա ամփոփումների: Նախորդը տեղի էր ունեցել մույն դափնեհղում 2018 թ. նոյեմբերի 24-ին «Աղբյուրաբանական փախստականություն: Քաղաքական, մշակութային, հասարակական խնդիրները 30 տարի անց (պատճառներ, ընթացք, ինտեգրացիա, հեռանկարներ)» թեմայով:

Աշխատաժողովի մասնակիցներին ողջունեց ՀՀ ԳԱՄ հայագիտության և հասարակական գիտությունների բաժանմունքի ակադեմիկոս-քարտուղար, ակադեմիկոս Յուրի Սուվարյանը:

«Աշխատաժողովը շատ կարևոր թեմայի է նվիրված: Այն ունի ոչ միայն գիտական, այլև գործնական մշակութային հատկապես մեր օրերում: Աղբյուրաբանական փախստականությունը հետևանք էր Ղարաբաղյան շարժման երկրորդ փուլի: Առաջին փուլը սկսվել է 1918 թ., երբ ստեղծվեց Աղբյուրաբանական պետությունը և սկսեց պայքար Ղա-

րաբաղը իր տարածք ներառելու համար: Արցախահայությունը պայքարում էր, որ լինի կամ անկախ պետություն, կամ Հայաստանի կազմում: Արդյունքում պայքարն ավարտվեց նրանով, որ 1923 թ. ստեղծվեց Լեռնային Ղարաբաղի Ինքնավար Մարզ

Աղբյուրաբանական կազմում այն դեպքում, երբ Ղարաբաղի բնակչության 94 տոկոսը հայեր էին: Աղբյուրաբանական վարում էր այնպիսի քաղաքականություն, որ Ղարաբաղում հայերը չամրապնդվեն և արտագաղթեն: Չէր զարգացնում արդյունաբերությունը: Մարզն ուներ ագրարային տնտեսության կարգավիճակ: Մի քանի թիվ՝ դա ապացուցելու համար: Կապիտալ ներդրումների ցուցանիշը բնակչության մեկ շնչի հաշվով Ղարաբաղում կազմում էր Աղբյուրաբանական ցուցանիշի 37,6 տոկոսը: Տարածքի արդյունաբերական բեռնվածությունը երկու անգամ ցածր էր Աղբյուրաբանական միջին ցուցանիշից: Իսկ 1960-1987 թթ. տարածքի միավորի հաշվով մարզում երեք անգամ պակաս հիմնական ֆոնդեր են ստեղծվել, քան Աղբյուրաբանական: Այդպիսի քաղաքականության հետևանքով եթե 1926 թ. հայերի տեսակարար կշիռը ԼՂԻՄ-ում 94,4 տոկոս էր, ապա 1979 թ. այն կազմել է 75,9 տոկոս: Ընդ որում, եթե դիտարկում ենք Շուշի քաղաքը մինչև խորհրդային կարգերի հաստատումը, 1914 թ. դրությամբ Շուշիում հայերի տեսակարար կշիռը կազմում էր ամբողջ բնակչության 53,3 տոկոսը, իսկ թաթարներինը՝ 44,8 տոկոսը: Այսինքն՝ Շուշիում հայկական քաղաք էր:

Որպեսզի փոխեն բնակչության կազմը, Շուշիում 1920 թ. մարտի 23-ին կազմակերպվեց ցեղասպանությանը համագործակցող, որի հետևանքով 10,000 հայ սպանվեց:

Արդյունքում Շուշին դարձավ հիմնականում աղբյուրաբանական միջնա կետ:»

Նա աշխատաժողովի մասնակիցներին կոչ արեց բացահայտել և ներկայացնել ոչ միայն փախստականության խնդիրը, պատճառները, հետևանքները, իրավունքի պաշտպանության հարցերը, այլև առաջարկներ ներկայացնել Արցախի ճակատագիրը որոշելու ուղղությամբ: Սա շատ կարևոր է, որովհետև Արցախը պարզապես չի կարելի թողնել առանց հայերի, ովքեր թողել են իրենց պապեմական հողերը, ունեցվածքը, գերեզմանները, մշակութային դարավոր հուշարձանները:

ՀՀ ԳԱՄ հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի տնօրեն Արմեն Բորիսյանն իր ելույթում նշեց. «Փախստականության երևույթը սկսվում է առաջին կայսրությունների հետ և մինչ օրս շարունակվում է մնալ մեծ կայսրությունների քաղաքականության տիրույթում: Այս երևույթի հետազոտությունը ներկայումս պետք է հիմքեր ստեղծի հայկական պետականության ուժեղացման և զարթոնքի համար»:

Աշխատաժողովին փախստականների տարբեր խնդիրները ներկայացվեցին 16 զեկուցումներով: Հետազոտական խմբի ղեկավար Հ. Խառատյանը ներկայացրեց Աղբյուրաբանական 20-րդ դարի ընթացքում և 21-րդ դարի սկզբին փախստականություն ծնող պատճառները՝ աղբյուրաբանական հայրենիքը կայացնելու և աղբյուրաբանական եթնո-ինքնության դժվար գործընթացը, որի հիմքերից մեկը ակնհայտ իրենց պատմական հայրենիքներում գոյատևող ժողովուրդների՝ հայերի, ուղիների, լեզգիալեզու այլ և իրանալեզու ժողովուրդների նկատմամբ անհանդուրժողականությունն է, բայց մասնավորապես ռասիզմի հասնող հայատյացությունը,

որի հետևանքով խորհրդային տարիներին հայաթափվեց Նախիջևանը, արտագաղթեց հայերի պատմական հայրենիքի՝ Աղբյուրաբանական տարածքում մնացած հատվածի հայերի մեծ մասը, և որի ազդեցիկ պոթենցիալները 20-րդ դարի վերջերին դրսևորվեցին հատկապես Սումգայիթի, Բաքվի, Մարաղայի հայերի դաժան ջարդերով, հայերի դեպորտացիայով և հայկական մշակութային ժառանգության բարբարոսական ոչնչացումով Նախիջևանում:

Ըստ վերլուծաբանների՝ Աղբյուրաբանական փախստականությունը, ովքեր դեռևս 15 տարի առաջ դիմում էին միջազգային կառույցներին՝ պայմաններ ստեղծել հայրենիք վերադառնալու համար, 2020 և 2023 թթ. պատերազմներից հետո գտնվում են, որ ոչ մի մարդասիրական կառույց մտադիր չէ օգնել իրենց այդ հարցում: Միաժամանակ վստահ են, որ Աղբյուրաբանական խրախուսվող հայատյացությունը, որևէ դիմադրության չհանդիպելով միջազգային կառույցների կողմից, այնպիսի ծավալների է հասել, որ եթեմիական հայի գոյությունն այդ երկրում տեսանելի ապագայում անհնար է:

Գիտաժողով-աշխատաժողովի երրորդ մասն ամբողջովին նվիրված էր 2020 թ. և 2023 թ. պատերազմի հետևանքով ամբողջովին փախստական դարձած արցախահայության խնդիրներին: Ըստ վերլուծաբանների՝ Արցախի փախստական հայությունը խիստ կարևորում է իր հավաքական մշակութային ինքնության պահպանությունը և սպասում է, որ Հայաստանի կառավարությունը պայմաններ կստեղծի իրենց հավաքական բնակչության համար, մինչև իրենք կարողանան հայրենիք վերադառնալ:

ՀՀ ԳԱՄ գիտության հանրայնացման և հասարակայնության հետ կապերի բաժին

2023 թ. հոկտեմբերի 19-ին ՀՀ կառավարությունը հաստատեց «Ակադեմիական քաղաք» ծրագրի հայեցակարգը, ըստ որի՝ Երևանի 17-րդ թաղամասին կից կառուցվելու է 700 հա մակերեսով առանձին քաղաք:

Կառավարությունը նախատեսում է միավորել Հայաստանի պետական բուհերն ու գիտահետազոտական ինստիտուտները հետևյալ կլաստերներում՝ տեխնոլոգիական, արվեստների, կրթական, սպայական, դասական և բժշկական: Առաջին չորսը տեղակայվելու են նոր կառուցվող Ակադեմիական քաղաքի տարածքում: Մյուս երկուսն առայժմ կմնան Երևանում:

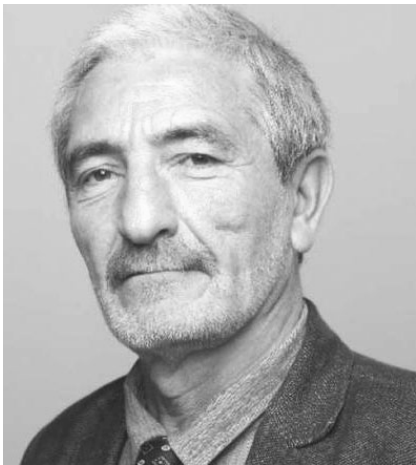
Ավելի վաղ ԿԳՄՍ նախարարությունը ՀՀ պետական բուհերին և գիտահետազոտական կազմակերպություններին առաջարկել էր մինչև 2024 թվականի փետրվարի 15-ը ներկայացնել հայեցակարգային առաջարկություններ ՀՀ պետական բուհերի խոշորացման և գիտահետազոտական կազմակերպությունների հետ միավորման գործընթացի վերաբերյալ:

Միաժամանակ նախարարությունը տեղեկացրել էր, որ «2027 թվականից պետական ֆինանսավորում և աջակցություն կտրամադրվի միայն խոշորացված բուհերին և դրանց հետ միավորված գիտական կազմակերպություններին»:

Ինչպե՞ս են վերաբերվում այս ամենին ՀՀ գիտությունների ազգային ակադեմիայում և ի՞նչ կոնկրետ առաջարկություններով և դիտողություններով են պատրաստվում հանդես գալ մինչև փետրվարի 15-ը: Այս հարցերի շուրջ NEWS.am Tech-ը գրուցել է ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս-քարտուղար Արթուր Իշխանյանի հետ:

Բուհերի և գիտահետազոտական ինստիտուտների միավորում, թե՞ ինքնագրում.

Ի՞նչ է առաջարկում Ակադեմիան

- Պարո՞ն Իշխանյան, կառավարությունը գիտական կազմակերպություններին և բուհերին առաջարկել է մինչև փետրվարի 15-ը ներկայացնել հայեցակարգային առաջարկություններ բուհերի խոշորացման և գիտահետազոտական կազմակերպությունների հետ միավորման վերաբերյալ: Քննարկվո՞ւմ են այս հարցերը ակադեմիական համակարգում:

- Անշուշտ, ակադեմիայում՝ և՛ ինստիտուտներում, և՛ նախագահությունում ընթանում են քննարկումներ, և շուտով կլինեն ինստիտուտների՝ ձևակերպված տեսակետները, որոնց հիման վրա արդեն ակադեմիան կներկայացնի ընդհանրական տեսակետը:

Ներկա պահին ես կարող եմ ներկայացնել նախնական տալիսություններս: Կարելի է առանձնացնել դիտարկումների երեք փաթեթ:

Առաջին. Ակադեմիական համակարգում, բնականաբար, հասկանում են, որ երկրի ընդհանուր զարգացման ռազմավարության տեսակետից անհրաժեշտ է բուհ - գիտահետազոտական կազմակերպություններ համագործակցության մակարդակի էական բարձրացում: Դա անհրաժեշտ է և՛ բուհական համակարգի, և՛ հետազոտական ինստիտուտների ուժեղացման նպատակով և՛ երիտասարդ կադրերի ներհույսի նպատակով: Ըստ այդմ, ակադեմիական ինստիտուտներն ունեն որոշակի պատկերացումներ բուհ-գիտահետազոտական ինստիտուտ ինտեգրման վերաբերյալ, որոնք և շուտով կներկայացվեն:

Երկրորդ. Շատ կարևոր դիտարկում է այն, որ որևէ երկրում չկա գիտության կազմակերպման միասնական մեկ իրավակազմակերպական ձև, և դա ունի փոխտիպայական մշակակություն, որովհետև գիտությունը չի կարող լինել միայն կրթությանն սպա-

սարկող, գիտությունը պետք է ծառայի նաև անվտանգության և պաշտպանական խնդիրներին, որոնք մեր պարագայում ընդհանրապես գոյաբանական են: Հետևաբար՝ նմանատիպ կառույցները ողջ աշխարհում գտնվում են բուհական համակարգերից դուրս, ինչպես օրինակ՝ ամերիկյան ազգային լաբորատորիաները (Լոս Ալամոս, Լոուրենս Լիվերմոր և այլն): Դրանք պետք է ապահովեն զաղտնիության համապատասխան մակարդակ և բավարարեն այլ հատուկ պահանջների: Այսինքն՝ պետք է ունենալ գիտական հիմնարկների իրավակազմակերպական ձևերի բազմազանություն: Բացի վերը նշվածից, տարբեր իրավակազմակերպական ձևեր ունեցող գիտական կազմակերպությունների միջև կարող է ձևավորվել առողջ մրցակցություն, ինչը ևս դրական գործոն է:

Պետք չէ նաև մոռանալ, որ պատմական ավանդույթները ևս շատ կարևոր են: Հայաստանում գիտության զարգացման վերաբերյալ եվրամիության՝ 2019 թվականի գեկույցում ևս նշվում է, որ ավանդույթների պահպանումը կարևոր է: Այսինքն՝ պետք է փորձել պահպանել նաև ինստիտուտների այն ավանդույթները, որոնցով մրանք արդեն ունեն ճանաչելիություն աշխարհում և այդ ճանաչելիությունը ձեռք են բերել տասնյակ տարիների աշխատանքի շնորհիվ: Դիցուք, Ալիխանյանի անվան ազգային լաբորատորիայի մասին գրելիս շատ հաճախ փակագծերում նշվում է Երևանի ֆիզիկայի ինստիտուտ, որովհետև այն ճանաչելիություն ունի այդ անվամբ, որը կարևոր հիմք է միջազգային համագործակցության ցանցերի ձևավորման ժամանակ:

Երրորդ. Մենք գիտակցում ենք, որ մեր ակադեմիան ստեղծվել է Խորհրդային Միությունում, որտեղ պետությունը որոշակի գործառնություններ իր վրա էր վերցրել, օրինակ՝ գիտության հանրայնացումը: Կային մեծաքանակ համադրման տեղի ամսագրեր, գիտական հաղորդումներ և այլն: Հիմա մենք այլ հասարակարգում ենք ապրում: Բայց գիտենք, որ աշխարհում կա այդ փորձը, որ դրանով զբաղվում են գիտությունների ակադեմիաները, և մեր ակադեմիան ևս դա կարող է անել: Կամ, օրինակ՝ խորհրդային շրջանում կային ճյուղային ինստիտուտներ, որոնք զբաղվում էին կիրառական արդյունքի առևտրայնացմամբ, բայց այսօր դրանք չկան: Աշխարհում դա իրականացնում են կոմերցիոն կամ արդյունաբերական ընկերությունները, որոնք ցավոք ևս բացակայում են Հայաստանում: Իսկ քանի որ կիրառա-

կան մշակումների խիստ անհրաժեշտություն կա, ապա ցանկալի է, որ մնան մի գործառնություն իր վրա վերցնի ակադեմիան: Եվ այդ համակարգը պետք է ստեղծվի, և կրկին մենք գալիս ենք դիվերսիֆիկացման անհրաժեշտությամբ: Օրինակ, եթե մենք կառույց ենք ստեղծում տեխնոլոգիական մշակումների համար, ուրեմն դրա իրավակազմակերպական ձևը պետք է այլ լինի, քանի որ մենք գործ ենք ունենալու գնումների մեխանիզմի և այլ մոտեցումների հետ, և դա համադրելի չէ բուհական համակարգի հետ:

- **Բուհերի և ինստիտուտների փոխգործակցության վերաբերյալ ինչպիսի՞ մոտեցումներ կան ակադեմիական համակարգում:**

- Ընդհանրացնելով տարբեր ինստի-

տուտների մոտեցումները՝ կարելի է առանձնացնել բուհերի և գիտահետազոտական ինստիտուտների ինտեգրման մի քանի առաջարկներ:

Առաջին. Համատեղ գիտական լաբորատորիաների ստեղծում՝ որոշակի երկարաժամկետ մշակումների համար: Դրանք պետք է հազեցան լինեն համապատասխան սարքավորումներով ու պետք է ունենան բազային ֆինանսավորում, որովհետև իրականացնելու են երկարաժամկետ ծրագրեր:

Երկրորդ. Համատեղ դրամաշնորհային հետազոտական ծրագրերի իրականացում ինչպես հայաստանյան դրամաշնորհներով, այնպես էլ միջազգային: Ընդ որում դրանք կարող են լինել ցանցային տիպի, կարող են ներգրավել մի շարք տարբեր բուհեր և ինստիտուտներ: Դրանք համեմատաբար կարճաժամկետ ծրագրեր են: Նմանատիպ փորձը աշխարհում շատ տարածված է: Մասնավորապես Միջազգային գիտատեխնիկական կենտրոնի (The International Science and Technology Center, ISTC) դրամաշնորհային ծրագրերում ներգրավված են լինում տարբեր ինստիտուտների և բուհերի գիտական խմբեր: Այսինքն՝ հստակ կա անհրաժեշտություն, որպեսզի մեր Բարձրագույն կրթության և գիտության կոմիտեն ևս հայտարարի նպատակային դրամաշնորհային ծրագրերի մրցույթներ՝ բուհ-գիտահետազոտական ինստիտուտ ձևաչափով: Բնականաբար այս ծրագրերում պետք է ընդգրկվեն երիտասարդ գիտաշխատողներ և ուսանողներ, դա կբերի փորձի փոխանակման և ավելի սերտ ինտեգրման:

Երրորդ. Համատեղ կրթական ծրագրերի մշակում և իրականացում: Գիտենք, որ մեր համալսարաններում առկա են հնացած դասընթացներ: Քանի որ գիտության առաջնային գծի հետազոտություններ այսօր առավելապես կատարում են գիտահետազոտական ինստիտուտներում, ապա գիտական կազմակերպությունները կարող են առաջարկել հատուկ բակալավորիատական, մագիստրոսական և ասպիրանտական ծրագրեր: Դրանք լուրջ գիտական թարմացում կբերեն բուհերին և կօգնեն լուծել ինստիտուտները կադրերով համալրելու հարցը: Ընդ որում մեկ գիտահետազոտական ինստիտուտը կարող է ունենալ այդպիսի ծրագրեր բազմաթիվ բուհերի հետ: Օրինակ, ֆիզիկական հետազոտությունների ինստիտուտը կարող է ծրագրեր առաջարկել Պետական, Մանկավարժական, Պոլիտեխնիկական համալսարաններին և այլն: Մոլեկուլային կենսաբանության ինստիտուտը կա-

րող է կուրսեր առաջարկել և՛ Բժշկական համալսարանին, և՛ ԵՊՀ կենսաբանության ֆակուլտետին և այլն:

Չորրորդ. Գիտահետազոտական ինստիտուտներում համալսարանների բազային ամբիոնների ստեղծում: Սա պատմականորեն դրական փորձ ունեցող ձևաչափ է, որը կիրառվում է աշխարհի բազմաթիվ առաջատար բուհերում, մասնավորապես ամերիկյան Մասաչուսեթսի տեխնոլոգիական համալսարանում, Մոսկվայի ֆիզիկատեխնիկական և ինժեներաֆիզիկական ինստիտուտներում և այլն: Մեզ մոտ մնան պրակտիկա կիրառվում է Երևանի բժշկական համալսարանում, որը բազային ամբիոններ ունի տարբեր հիվանդանոցներում:

Կան նաև բուհերի և ինստիտուտների համագործակցության այլ մեխանիզմներ, օրինակ՝ համատեղ սեմինարների և գիտաժողովների անցկացումը և այլն:

- **Դուք առաջարկում եք ինտեգրման ծրագրեր, բայց պետությունը խոսում է բուհերի և ինստիտուտների միավորումից: Ի՞նչ կասեք սրա մասին:**

- Այդպիսի առաջարկներ ակադեմիայում ևս կան: Առաջարկվում է թեմատիկայով մոտ կամ նույնատիպ հետազոտություններ իրականացնող բուհերի և ակադեմիական գիտահետազոտական կառույցների միավորում: Բայց սա վերաբերում է այն դեպքերին, և դրանք թիվը շատ չէ, երբ համապատասխան բուհական կամ ակադեմիական կառույցը, կամ երկուսն էլ տկարացել են օբյեկտիվ պատճառներով: Նման դեպքերում, անշուշտ, կարիք կա ուղիղ խոշորացման:

Բայց մնացած դեպքերում այս ամենը կարելի է իրականացնել՝ պահպանելով ինստիտուտների և բուհերի երկկ իրավակազմակերպական ձևերը, մրանց ինքնուրույնությունը գիտական ուղղությունների ընտրության առումով և այլն:

- **Ըստ ակադեմիական քաղաքի հայեցակարգի՝ տարբեր բուհերի և գիտահետազոտական ինստիտուտների միավորմամբ ստեղծվելու են տարբեր կլաստերներ: Ակադեմիայում ինչպե՞ս են պատկերացնում այդ կլաստերների ստեղծումը:**

- Ակադեմիական քաղաքի՝ մի քանի կլաստերներով զաղափարն ինքնին շատ լավն է, ու կարելի է առաջարկել օրինակ կենսաբանական բլոկի կլաստեր՝ ակադեմիայի բնական գիտությունների բաժանմունքի ինստիտուտների հիման վրա՝ տեղակայելով այն բուսաբանական այգու տարածքում: Նույնը կարելի է փորձել իրականացնել ֆիզիկամաթեմատիկական բաժանմունքի հենքի վրա, որը կտեղակայվի Երևանի ֆիզիկայի ինստիտուտի տարածքում: Սա արդեն մի երրորդ չափողականություն է: Նմանատիպ ծրագրեր են մշակվում այսօր ակադեմիայում, և շուտով դրանք կներկայացվեն գիտական հանրությանը: Դա տարբեր ակադեմիական ինստիտուտների իրավակազմակերպական ձևերի պահպանմամբ տեխնոլոգիական կլաստերների ձևավորումն է:

- **Այսինքն, հիմնականում Դուք առաջարկում եք ինստիտուտների և բուհերի ինտեգրում՝ իրենց իրավակազմակերպական ձևերի պահպանմամբ: Բայց չէ՞ որ կառավարությունը մտադրի է 2027 թվականից դադարեցնել այն ինստիտուտների ֆինանսավորումը, որոնք չեն միավորվի բուհերի հետ:**

- Մենք կարծում ենք, որ սա չմտածված կետ է: Մեզ անհրաժեշտ է բազմազանություն, և մենք հենց դա ենք առաջարկում: Առավել նպատակահարմար է, որ ի սկզբանե հայեցակարգում ամրագրվեն դիվերսիֆիկացված տարբերակները:

Հայաստանի Հանրապետության գիտությունների ազգային ակադեմիայի հիմնադրման 80-ամյակի կապակցությամբ, կրթության և գիտության զար-

ՊԱՐԳԵՎԱՏՐՈՒՄՆԵՐ

գացման գործում ներդրած նշանակալի ավանդի համար ՀՀ մախագահի հրամանագրով պարգևատրվել են.

ԱՆԱՆԻԱ Շիրակացու մեդալով՝

Աշոտ Գարեգինի ՊԵՏՐՈՍՅԱՆԸ - ԳԱԱ ֆիզիկական հետազոտությունների ինստիտուտի սցինսիյացիոն մյուսերի լաբորատորիայի վարիչ, ֆիզիկամաթեմատիկական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր:

Սուրեն Լևոնի ԽԱՌԱՅՅԱՆԸ - ԳԱԱ Ա. Բ. Նալբանդյանի անվան քիմիական ֆիզիկայի ինստիտուտի «Պինդֆազային ռեակցիաների մակրոկինետիկայի» լաբորատորիայի վարիչ, ԳԱԱ թղթակից անդամ, ֆիզիկամաթեմատիկական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր:

Մովսես Խորենացու մեդալով՝

Լևոն Հմայակի ՄԲՐԱՅԱՄՅԱՆԸ - ԳԱԱ հնագիտության և ազգագրության

ինստիտուտի մշակութային մարդաբանության բաժնի վարիչ, ԳԱԱ թղթակից անդամ, պատմական գիտությունների թեկնածու:

Երախտագիտության մեդալով՝

Նարինե Արմենի ՍԱՐԿԱԶՅԱՆԸ - ԳԱԱ Լ. Օրբելու անվան ֆիզիոլոգիայի ինստիտուտի գլխավոր գիտաշխատող, կենսաբանական գիտությունների թեկնածու, պրոֆեսոր:

ԸՇ ԳԱԱ «Գեղարդ» գիտավերլուծական հիմնադրամը կմիավորի Հայաստանի և արտերկրի գիտնականներին՝ հակազդելու հակահայկական քարոզչությանը

Սույն թվականի նոյեմբերի 29-ին ՀՀ գիտությունների ազգային ակադեմիայում տեղի ունեցավ մամուլի ասուլիս՝ նվիրված «Գեղարդ» գիտավերլուծական հիմնադրամի ստեղծմանը:

Հիմնադրամի ստեղծման նպատակը, հիմնախնդիրները և նախատեսվող գործունեությունը ներկայացրին ՀՀ ԳԱԱ նախագահ, ակադեմիկոս Աշոտ Սարյանը և «Գեղարդ» գիտավերլուծական հիմնադրամի տնօրեն Ռոբերտ Ղազարյանը:

ՀՀ ԳԱԱ նախագահ, «Գեղարդ» գիտավերլուծական հիմնադրամի հոգաբարձուների խորհրդի նախագահ Աշոտ Սարյանը նշեց, որ հիմնադրամի ստեղծման հարցը ծագեց, երբ Ադրբեջանը պաշտոնական մակարդակով հայտարարեց այսպես կոչված «Արևմտյան Ադրբեջան» նախաձեռնության մասին՝ պատվիրելով իր ակադեմիական համակարգի երեք ինստիտուտներին գիտական նախադրյալներ ստեղծել՝ իբր Հայաստանը «Արևմտյան Ադրբեջան» է:

«Որոշվեց ստեղծել հատուկ կառույց, որը պետք է գիտականորեն հիմնավորված արծազանքի հակահայկական քարոզչությանը, մեր պետության տարածքային պատկանելության, պատմության, մշակույթի վերաբերյալ հայտարարություններին», - ասաց Աշոտ Սարյանը:

ՀՀ ԳԱԱ նախագահը նշեց, որ հակահայկական քարոզչությանը հակազդելու աշխատանքներ ՀՀ ԳԱԱ համակարգի ինստիտուտներում մշտապես կատարվել են, և այսօր պետք է ակտիվացնել այդ գործունեությունը՝ հիմքում ունենալով գիտական փաստեր և վերլուծություններ:

«Գեղարդ» գիտավերլուծական հիմնադրամի տնօրեն Ռոբերտ Ղազարյանը թվեց հիմնադրամի նպատակները: «Հիմնական նպատակն է ստեղծել և զարգացնել մեր գիտահետազոտական հարթակ, բարձրացնել Հայաստանի գիտական կազմակերպություններում իրականացվող հետազոտությունների արդյունավետությունը, խթանել գիտավերլուծական աշխատանքները գիտական կազմակերպություններում և բուհերում, միավորող հարթակ հանդիսանալ հայա-

գիտության և հասարակական գիտությունների ոլորտում գիտահետազոտական և գիտավերլուծական աշխատանքներ իրականացնող մասնագետների համար», - ասաց Ռոբերտ Ղազարյանը:

Հիմնադրամի նպատակներն են.

○ իրականացնել հայագիտության և հասարակական գիտությունների ոլորտում հասարակության և պետության համար անկախ ու վստահելի փորձագիտական հետազոտություններ և հանրահռչակել դրանց արդյունքները,

○ նպաստել Հայաստանի համար ռազմավարական նշանակություն ունեցող հայագիտության ոլորտում հետազոտությունների առաջանցիկ զարգացմանը,

○ բարձրացնել հայագիտական և հասարակագիտական հետազոտությունների արդյունքների թվայնացման և հանրայնացման մակարդակը,

○ իրականացնել պետական կառավարման մարմինների գործունեության համար անհրաժեշտ գիտավերլուծական փորձաքննություն,

○ իրականացնել պատմական, քաղաքական, տնտեսական, բնապահպանական և այլ թեմաներով հետազոտություններ և ուսումնասիրություններ,

○ իրականացնել միջազգային երկկողմ և տարածաշրջանային հետազոտական ծրագրեր,

○ հրապարակել առանձին կամ արտերկրի գիտնականների համահեղինակությամբ գիտական հոդվածներ և վերլուծություններ «VoS» և «SCOPUS» գիտաչափական շտեմարաններում ընդգրկված ժողովածուներում,

○ պարբերաբար կազմակերպել միջգիտակարգային գիտաժողովներ,

○ կազմակերպել գիտահամաժողովներ հեռուստառադիոհաղորդումներ, հրապարակել ՋԼՄ-ներում հայագիտությունը և հասարակագիտությունը լուսաբանող հոդվածներ,

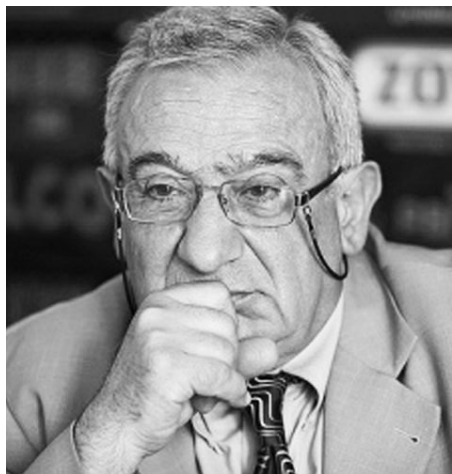
○ զարգացնել հայագիտության և հասարակագիտության բնագավառում միջազգային համագործակցությունը, այդ թվում՝ հայկական Սփյուռքի ներուժի ներգրավմամբ:

«Մենք արտերկրում ունենք գիտական մեծ ներուժ: Կան հայագիտական կենտրոններ, կան շատ գիտնականներ, վերլուծաբաններ, սակայն չունենք այդ գիտնականներին միավորող միասնական գիտավերլուծական հարթակ: Մեր հարևաններն ինտենսիվ քաղաքականություն են վարում՝ յուրացնելու համար տեղաբնիկ ժողովուրդների պատմությունը և մշակույթը: Մեր գիտնականները ծավալում աշխատանք են տանում՝ այդ ամենին հակազդելու համար, բայց կարիք կա մեկտեղելու այդ աշխատանքները և միասնական ուժերով հակազդելու, ներկայացնելու մեր մշակույթը, մեր պատմությունը գիտական օբյեկտիվ վերլուծությունների, գիտական փաստերի հիման վրա», - ասաց Ռոբերտ Ղազարյանը:

Նա նշեց, որ հիմնադրամն ունի հնարավորություն՝ գիտական պատվերներ տալու հայաստանյան և արտերկրի գիտնականներին մեր պետության համար անհրաժեշտ թեմաների վերաբերյալ:

Հիմնադրամի գործունեությունն իրականացվելու է ՀՀ գիտությունների ազգային ակադեմիայի նախագահության, ՀՀ ԳԱԱ գիտական կազմակերպությունների, բուհերի, գիտավերլուծական կենտրոնների, պետական շահագրգիռ մարմինների ներկայացուցիչների ջանքերի զուգակցմամբ:

ՄՏ-ԲԵՐԻ ՀԱՐԹ-ԱՎ

ցով ոչնչացվեց: Բնակչությունն ունեզրկվեց, սկիզբ առավ ազգային հիասթափությունը, որին հաջորդեցին ու շարունակվում են կործանարար արտագաղթը և ազգային ինքնագիտակցության արժեզրկումը: Ի՞նչ է հայրենիքը, ի՞նչ է ազգային արժեքը: Քանի Արցախը կար՝ որպես արդարացում, ամեն ինչ մի կերպ հանդուրժելի էր դառնում: Բայց այս մտայնության պայմաններում Արցախը չէր կարող պահպանվել: Արցախի դատարկումից հետո շատ ավելի ցավազին զգացվեց, որ մատած ենք չոր գետնին, և մեր դիմաց կոտորած տաշտակն է:

Տնտեսական, ռազմաքաղաքական ծանր հարվածներին զուգահեռ մեր ուժերը փորձեցին, ըստ համաշխարհայնացման պահանջների, վերափոխել մշակույ-

թորվիստ և չունի գիտության ներդրման համար անհրաժեշտ տնտեսական բնագավառ: Այս մտայնությամբ Գիտությունների ակադեմիան փակելու առաջարկություններ եղան: Հիմա էլ խոսում են գիտական հիմնարկներն ու բարձրագույն ուսումնական հաստատությունները ակադեմիական քաղաքում կենտրոնացնելու մասին, որը կլինի այդ բնագավառներին հասցված վերջին անուղղելի ծանր հարվածը:

Իսկ այս ամենն էլ վերջնական նպատակ ունի ոչնչացնելու գիտահրատարակական գործը, ըստ որի՝ ազգային լեզվով լույս տեսնող ամեն մի ամսագիր չէ, որ համապատասխանում է գիտության հանրահռչակման արևմտյան գործող պահանջներին: Եվ եթե մույն հոդվածը անգ-

մտածեն ու տարբեր ձևերով գործեն մեր հարևանները...

Գիտությունն ունի իշխող իրավունքներ և իր հնարավորություններով ձգտում է համաշխարհային գերազդեցության, որ նշանակում է ազգային գիտությունների վերահսկողություն և զաղութացում կամ, այլ կերպ, դրանց դերի ու նշանակության անկում: Դրանից հետո տվյալ երկիրը հայրենիքից վերածվում է տարածության և շուկայի, որ նշանակում է՝ մենք ըստ փոխարեն և՛ կմտածենք, և՛ կարտադրենք, դու միայն սպառիր... Մինչդեռ, ինչպես ժողովուրդների դեմոկրատական իրավունքներն են ենթադրում, աշխարհը գեղեցիկ է լեզուների, մշակույթների, ինչպես նաև գիտության իր բազմազգ հարստությամբ...

Աշխարհի առաջընթացը պայմանավորված է գիտությամբ: Քենքրիջի և Օքսֆորդի համալսարանները ժամանակին պատրաստեցին գիտությամբ կրթված ու սնված սերունդներ: Այդ սերունդները գիտությունը դարձրին զենք և շարժեցին իսլամական ամպարտելի արմատներ: Դրանից հետո աշխարհում տարածվեց անգլերենը, ստեղծվեց ԱՄՆ-ը, և աշխարհն անցավ նրանց վերահսկողության ներքո: Հիմա աշխարհի այս տերերը համաշխարհայնացման ծրագիրն են իրականացնում, որն սկսվում է գունավոր հեղափոխություններով, այդ երկրների թուլացմամբ՝ Իրաք, Լիբիա..., և լծում համաշխարհայնացման կառքին, որ նշանակում է՝ մինչև հիմա սխալ եք ապրել, այսուհետև կլսեք մեզ և կանցկացնեք գեյ հանդեսներ և Հուլանք ու զանգի (Երևան, 2019), Մերկերի երեկոյի (Մոսկվա, 2023) պես շքահանդեսներ:

Անկախությունից հետո առ այսօր՝ արդեն 35 տարի, մենք չենք կարողանում ստեղծել մեր ամուր, մրցունակ պետականությունը: Իսկ ժամանակը չի սպասում: Այս հարցում ևս մեզ անհրաժեշտ է գիտական լուրջ մոտեցում, որի իրականացումները կլինեն հաջորդ սերունդները: Ուրեմն՝ դեպի գիտություն, որ ինքնուրույն և ինքնուրույնության գրավական է, եթե, իհարկե, մենք ուզում ենք և կարող ենք ազգովի ոտքի կանգնել և պահպանել ու պաշտպանել անկախության կարգախոսները...

Ղալիբ ԳԱՍՄԱՐՅԱՆ

Բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր, ՀՀ արվեստի վաստակավոր գործիչ

ԸՆԴԴԵՄ ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԳԱՂՈՒԹԱՑՄԱՆ

Գլոբալիզացիան, որ նույն համաշխարհայնացումն է կամ խոշորացումը, կյանքի բոլոր բնագավառներում իր պահանջներն է թելադրում: Ամեն ինչ սկսվում է ռազմաքաղաքական պահանջներից և աստիճանաբար ներառում տնտեսությունը, կրթությունը, մշակույթը, գիտությունը, անգամ նորածնությունն ու կենցաղը: Խոշորացման պահանջներին առավելապես ենթարկվում են մոլորակախ այն երկրները, որոնք սկզբից ևեթ կորցնում են ինքնուրույն զարգացման հեռանկարը և կախվածության մեջ հայտնվում համաշխարհային բազմատեսակ կաշուն կառույցներից: Ուսումնառադաքական կախվածությունը ենթարկվում է դրամական կախվածության, որից հետո ամեն ինչ թելադրվում է: Ստեղծվում են տեղական ենթակա տարատեսակ կառույցներ, որոնք էլ իրականացնում են խոշորացման պահանջները: Այդ կառույցների թիվը վերջին տվյալներով Հայաստանում հասնում է 2500-ի:

Հիմա արդեն ոչ ոք չի էլ ուզում հիշել, որ անկախության հռչակման առաջին իսկ օրերից ՀՀ-ում գործունեությունը դադարեցրին բազմաթիվ գործարաններ, տարատեսակ ձեռնարկություններ ու ֆաբրիկաներ, որոնց թիվը մասնաճյուղերի հետ մեկտեղ հասնում էր մոտ 1500-ի: Ժողովրդական այն հարստությունը, որ դժվարությամբ ստեղծվել, կուտակվել էր յոթ տասնամյակների ընթացքում, կորցրեց իր նշանակությունը և սեփականաշնորհման միջո-

թը, կրթությունը և գիտությունը: Մշակույթն աստիճանաբար հասավ ամենացածր ռաբիսի աստիճանի, որը իբր թե զվարճալի է ու զբաղեցնող, բայց իրականում վանող է, ոգեսպան: Հապա հետևե՛ք հեռուստահաղորդումների բովանդակությանն ու որակին: Իսկ գրագիտությունը... թող ու փախի: Հայոց լեզուն և պարզ գրագիտությունը երբեք այսքան տրոհված չեն եղել: Ուրեմն՝ համառ են գլոբալիստները, ըստ որոնց՝ դեռ գալու է մտավոր դեգեներատի ժամանակը:

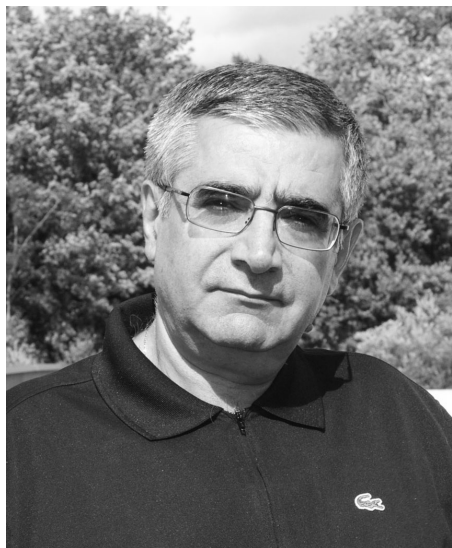
Կրթական համակարգը, ըստ Բոլոնիայի պայմանագրի պահանջների, ևս ձևախեղվեց: 12-ամյա կրթությունն իրեն չի արդարացնում: Ավագ դպրոցի վերջին դասարաններում աշակերտները դասի չեն մատում, զբաղված են մասնավոր պարապմունքներով: Իրեն չի արդարացնում նաև բարձրագույն կրթության 4 տարի + 2 տարի ուսուցումն համակարգը: Այս ճանապարհին կյանք մտնող երիտասարդը կորցնում է 3 տարի՝ երկուսը դպրոցում, մեկը՝ բուհում: Ժողովրդավարությունից ենք խոսում, մինչդեռ ավագ դպրոցի վերջին դասարանի աշակերտի մի ոտըք եթե դեռ դպրոցում է, մյուս ոտքն արդեն զինկոմիսարիատում է:

Խորհրդային տարիներին Հայաստանը գիտության երկիր էր, առաջնակարգ տեղ էր գրավում Ռուսաստանից և Ուկրաինայից հետո: Իսկ հիմա ասում են՝ Հայաստանը գիտությունահեռ հանրապետություն չէ,

լերեն տպագրես իրենց առաջարկած բազմաթիվ ամսագրերից որևէ մեկում, ըստ իրենց, ավելի գիտական նշանակություն կունենա, քան եթե տպագրվի ազգային լեզվով լույս տեսնող թեկուզ և ամենագիտական ու պահանջված ամսագրում: Իմ էլ. փոստն ամեն օր հեղեղվում է վճրուպական գրեթե բոլոր երկրների գիտական ամսագրերից եկող հրավերներով... Գայթակղիչ է, և ինչպես ամեն մի զայթակղիչ բան թեև ծախսատար ու ժամանակատար, բայց վերջին հաշվով այլ բան չէ, քան գիտության շուկա...

Այո, գիտությամբ զարգացումը համաշխարհային բնույթ է կրում, որն առավել վերաբերում է բնական և մաթեմատիկական գիտություններին, իսկ հումանիտար գիտություններն ունեն խորապես ազգային պատկանելություն ու գիտական միջավայր: Փոխել այդ գիտաճյուղերի լեզուն անգլերենի՝ առաջին հերթին նշանակում է հարվածել ազգային լեզուներին, որոնց զարգացումը պայմանավորված է նաև այդ բնագավառներին համապատասխան լեզվամտածողության ու բառապաշարի զարգացումով: Իսկ այդ բառապաշարն ստեղծվում է բառապատճենումներով, թարգմանություններով, փոխառություններով, ինչն ազգային գիտության զարգացման նախահիմքն է: Եվ ո՞վ ասաց, որ հայ գիտությունը մորից չի փայլատակելու աստղագիտությամբ, արագացուցիչով, եթե, իհարկե, մենք ցանկանանք, և ոչ թե մեր փոխարեն

ԸԸ ԳԱՍ ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆՅԱՆ ԱՆԴԱՄՆԵՐԸ

ՎԵՀԱՐԻ ՍԱՔԱՆՅԱՆ

ՀՀ ԳԱՍ արտասահմանյան անդամ, կենսաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Վեհարի Սաքանյանը ծնվել է 1950 թ. հոկտեմբերի 28-ին ՀԽՍՀ Ստեփանավան քաղաքում:

1967-1974 թթ. սովորել է Մոսկվայի Պիրոգովի համալսարանի երկրորդ բժշկական ինստիտուտում, որն ավարտելուց հետո Վ. Սաքանյանը ընդունվում է Մոսկվայի արդյունաբերական մանրէների գենետիկայի և սելեկցիայի ինստիտուտի ասպիրանտուրա (մոլեկուլային գենետիկայի լաբորատորիա)՝ ուսանելով անվանի գիտնական Սոս Ալիխանյանի մոտ, որը, ի դեպ, այդ ինստիտուտի տնօրենն էր: 1978 թ. պաշտպանում է իր գիտական ատենախոսությունը՝ «RP4 կայունության գործոնի գենետիկական ուսումնասիրությունը» թեմայով: 1979 թվականից աշխատանքի է անցնում Մոսկվայի արդյունաբերական մանրէների գենետիկայի և սելեկցիայի ինստիտուտում՝ որպես գիտաշխատող:

1979-1980 թթ., մասնագիտական օրակավորումը բարձրացնելու նպատակով, Ալիխանյանի առաջարկով Վեհարի Սաքանյանը մեկնում է Հունգարիա՝ UNESCO-ի միջազգային կենսաբանական կենտրոն՝ «Rhizobium melilot-ի ազոտի ֆիքսումը կողմնորոգ գենների կլոնավորումը և ուսումնասիրությունները» թեմայի շրջանակում հետազոտություն իրականացնելու նպատակով: 11 ամիս իրականացրած հետազոտության շրջանակում նրա ուսումնասիրությունը ճանաչվում է լավագույնը:

1982 թ. երևանի ամիսաթղթերի գիտահետազոտական տեխնոլոգիական ինստիտուտի տնօրեն Էդուարդ Հակոբյանի խնդրանքով և Սոս Ալիխանյանի առաջարկությամբ Վեհարի Սաքանյանը տեղափոխվում է Երևան և Կենսատեխնոլոգիայի գիտահետազոտական ինստիտուտում հիմնում գենային ինժեներիայի լաբորատորիա, որը ԽՍՀՄ տարածքում առաջինն էր, որ ձեռնամուխ եղավ ստանալու մի շարք ամիսաթղթերի և ֆերմենտների բարձրակտիվ շտամ-արտադրիչներ, որոնք մինչ այժմ էլ մրցունակ են միջազգային շուկայում: Փաստացի նրա գլխավորած խումբը նոր ուղղություն էր բացում կենսատեխնոլոգիայի բնագավառում: Ըստ էության այդ լաբորատորիան առաջինն էր ԽՍՀՄ-ում, որը միկրոօրգանիզմի պլազմիդ կարողացավ օգտագործել որպես վեկտոր: Դրա շնորհիվ հնարավոր էր ակտիվացնել միկրոօրգանիզմների կոնկրետ գենները՝ պրոդուկտի արտադրության համար:

1987 թ. Վ. Սաքանյանը Մոսկվայի արդյունաբերական մանրէների գենետիկայի և սելեկցիայի ինստիտուտում պաշտպանեց դոկտորական ատենախոսությունը՝ «Մանրէներում հետերոլոգ գենների էքսպանսիայի ուսումնասիրությունները» թեմայով:

Միջազգային գիտական հանրություն

ընդ հավուր պատշաճի գնահատեց նրա իրականացրած հետազոտությունները: 1986 թվականից նա համագործակցում էր բելգիացի գիտնական Նիկոլայ Գլադորֆի հետ, ով ևս զբաղվում էր արգինինի ամինաթթվի ուսումնասիրությամբ: Դրանից հետո Վ. Սաքանյանին երեք անգամ հրավիրեցին Բելգիա՝ առաջատար գիտահետազոտական ինստիտուտում աշխատելու երեք ամսով: Դրանց հետևեցին նոր հրավերներ ԱՄՆ-ից, Ֆրանսիայից, Բելգիայից:

1992 թ. Վեհարի Սաքանյանը մեկնեց Ֆրանսիա՝ Նանտի համալսարան, որտեղ հիմնեց կենսատեխնոլոգիաների լաբորատորիա: Այս ընթացքում Վ. Սաքանյանը աշխատել է Նանտի համալսարանում և 5 տարում ստացել բարձրագույն

պրոֆեսորի աստիճան: Վեհարի Սաքանյանը 130 գիտական հոդվածի, մեծագույնություններում գլուխների, մի շարք արտոնագրերի հեղինակ է:

Վ. Սաքանյանի արտոնագրերից մեկը 2000 թ. գնեց ճապոնական «Աջենոմոտոր» ընկերությունը, որը թերևս առաջինն էր ամիսաթղթերի կենսատեխնոլոգիական արտադրության բնագավառում: Դրանից հետո արգինինի համար մեծ շուկա բացվեց: Այն օգտագործվում է դեղագործության, կոսմետիկայի և այլ բնագավառներում: Այդ արտոնագրի վաճառքից գոյացած գումարի մի մասը նա ուղղեց ՀՀ-ում համապատասխան ոլորտի զարգացմանը:

Հաշվի առնելով Վ. Սաքանյանի գիտամակալարժեքային գործունեությունը, ՀՀ գիտությունների ազգային ակադեմիայի և ԵՊՀ ոլորտային ֆակուլտետների հետ սերտ համագործակցությունը՝ 2008 թ. նա ընտրվեց ՀՀ ԳԱՍ արտասահմանյան անդամ:

Անվանի գիտնականն այսօր էլ սերտորեն համագործակցում է ՀՀ ԳԱՍ «Հայկենսատեխնոլոգիա» գիտաարտադրական կենտրոնի և Ա. Մնջոյանի անվան մուրբ օրգանական քիմիայի ինստիտուտի հետ:

Պրոֆեսոր Սաքանյանը ղեկավարել է 18 ասպիրանտի աշխատանք, որոնց մի մասը պաշտպանել են Ֆրանսիայում և վերադարձել հայրենիք՝ ներդնելով իրենց գիտելիքները հայրենի գիտության զարգացման մեջ: Նրա հրավերով իր ասպիրանտներից երկուսն աշխատել են նաև Նանտի համալսարանի կենսատեխնոլոգիայի լաբորատորիայում, որտեղ նաև վերապատրաստում են անցել ՀՀ մի շարք ոլորտային գիտնականներ:

Վ. Սաքանյանն արդեն երեք տարի է՝ Նանտի համալսարանի պատվավոր պրոֆեսոր է և շարունակում է իր գիտական հետազոտությունները: Գիտական կյանքից դուրս նա ևս մեծ ակտիվություն է ցուցաբերում՝ համագործակցելով Ֆրանսիայի հայ համայնքի հետ: Ընտանիքով անդամակցում են «Արարատ սար» կազմակերպությանը, որն իր հարկի տակ է ժողովել 200 ֆրանսահայի:

Այսօր էլ Վեհարի Սաքանյանը մեծ ջանքեր է ներդնում, որպեսզի ՀՀ-ն ստանա ոլորտային գիտական այն նորությունները, որոնք առկա են Եվրոպայում: Վեհարի Սաքանյանը Հայաստան կատարած իր անենամյա այցելությունների ժամանակ գրեթե միշտ հանդես է գալիս գիտական ելույթներով ոլորտային մասնագետների համար, նրանց հետ իրականացնում է համատեղ ուսումնասիրություններ և բարձր վարկանիշ ունեցող ամսագրերում տպագրում գիտական հոդվածներ:

Գոհար ԻՍԱԿՆՂԱՐՅԱՆ

Պ.գ.թ., ողջենտ, ՀՀ ԳԱՍ Սփյուռքի հետ համագործակցային ծրագրերի պատասխանատու

ՄՏԱՎՈՐԱԿԱՆ ԿՆՈՋ ՄԵՐՕՐՅԱ ՏԱԳՆԱԴՐՆԵՐԸ

Լիլիթ Արզումանյանը շատ հետաքրքիր գրքեր է գրում. դրանք սրամիտ են, ունեն ասելիք, համարձակ են և օգտակար: Նա մշտապես պահպանում է իր սկզբունքայնությունը աշխատանքում, բանավոր ու գրավոր խոսքում:

Հիանալի գրականագետ, թատրոնի գիտակ, կազմակերպչական ունակություններ ունեցող կին, հայրենասեր հայուհի, սիրասուն մայր և տատիկ, ծնողասեր աղջիկ, հայ ընտանիքի լավագույն ավանդույթների կրող Լիլիթ Արզումանյանը հետադարձ հայացքով «Ծանոթ-անծանոթ էջեր» գրքում մեզ է մատուցում իր անցած կյանքի ինքնագնահատականը: Սա ինքնատիպ գիրք է, որ կարելի է կոչել նաև «Լիլիթ Արզումանյանը Լիլիթ Արզումանյանի մասին»:

Հետաքրքիր դիտարկումները բազում են այս գրքում: Օրինակ՝ մայրական պապը, որը տաղանդավոր նկարիչ էր, երբեք չէր խոսում իր ծնողների ու անցյալի մասին: Ցեղասպանությունը վերապրածներին բնորոշ մի հատկանիշ:

Հայրական կողմից Լիլիթը Արցախից է. նա ՀՀ ԳԱՍ թղթակից անդամ, վաստակաշատ գիտնական Սևակ Արզումանյանի դուստրն է:

«Ծանոթ-անծանոթ էջեր» գրքում հակադրված են խորհրդային ու ներկա դարոցը, հին օրերի հոգևոր հարուստ և մեր օրերի առավել նյութական դարձած կյանքը: Մեզանում վերացել է հոգևորը հարստացնող գրքերի ընթերցանությունը, ամեն ինչ ձգտում է հեշտին, նյութականին: Նա դառնացած գրում է. «Հավանաբար այսպիսին դարձանք մեր անկախության տարիներին, երբ ուսմանը արհեստագործական, արհամարհեցինք, տրորեցինք մեր լեզուն, երկիրը դարձրինք լատինատառ, հեռուստացույցը ուղղեցինք անմակարդակ սերիալներով» (էջ 120):

Շատ մուրբ դիտողականությամբ են պատկերված մի շարք երիտասարդների ճակատագրեր, որոնք ուսանողական տարիներից ընկերություն են արել, և այդ հարազատական կապը չի կտրվել տարիների ընթացքում:

Ծագրիտ ու անխաղախ պատկերներ կան՝ կապված այսօրվա թատերական կյանքի հետ: 6-7 տարի Լիլիթ Արզումանյանը «Արմենակոթ» հեռուստալիքով վարել է «Մեր թատրոնը» հաղորդաշարը, որի ընթացքում անմոռանալի ձևով հայ մարդուն ճշմարիտ արվեստով կրթելու համար ներկայացվել են մեր թատրոնի երևելիները՝ Խորեն Աբրահամյանը, Սոս Սարգսյանը, Երվանդ Ղազանջյանը, Վարդուհի Վարդերեսյանը, Վիդեա Գևորգյանը, Վլադիմիր Մսրյանը, Ազատ Գասպարյանը և ուրիշներ: Ուշագրավ է Խորեն Աբրահամյանի՝ մահից երկու օր առաջ Լիլիթին ասված խոսքը. «Վերջիվերջո այս գրույցը կընդհատվի, իմ պարագայում կընդհատվի... բայց մի բան չպետք է ընդհատվի՝ մեր տեսակը, որը պետք է աշխարհին, որ մեր տեսակը չլինի, շատ բան կպակասի էս մեծ աշխարհում...» (էջ 88):

Լիլիթը նաև վավերագրական ֆիլմ է նկարել Հայաստանի գրողների միության արտագնա հավաքի մասին Բեյրութում, որն իրականացավ Մեծի տանն Կիլիկիոյ կաթողիկոս Արամ Ա-ի բացառիկ հյուրընկալության շնորհիվ, նաև ֆիլմեր Արևմտյան Հայաստանի մասին: Գեղեցիկ է նկարագրված Արամ Ա-ի՝ հայ գրողների հետ հանդիպման տեսարանը. «Մեկ ժամից Մայրավանդում մեզ ողջունելու էր Արամ կաթողիկոսը: Նա դափնե մտավ արքայավայել. ի՞նչ փառահեղ անհատականություն էր... իսկ երբ սկսեց խոսել, ինձ թվաց՝ Վարդան Մամիկոնյանն է կռվից առաջ խոսում գրքի հետ» (էջ 102): Հուզիչ է Լիլիթի՝ Անի մայրաքաղաքից ստացած

դիպուկ տպավորությունը. «Անիի հզոր դարպասները ցնցող էին, իսկ ներսի դատարկությունը ահավոր էր: Քամին շնկշնկում էր, ասես օրոր էր ասում, ու անմարդաբնակ ու անկյանք տարածքը քամու երգն էր լսում» (էջ 96):

Լիլիթը յուրօրինակ ձևով ընդգծում է անկախ Հայաստանի օրհներգի դեմ. ինչո՞ւ հրաժարվեցինք ողջ աշխարհի կողմից հանձարեղ համարված Արամ Խաչատրյանի երաժշտությունից. «Ի դեպ, այնպես ստացվեց, որ անկախության տարիներին ժողովուրդը դարձավ թշվառ ու անտեր, իսկ նրանք, ովքեր մեզ այդպիսին սարքեցին, հիմնավոր մոռացան, որ «պիտ մեռնեն» (էջ 53):

Գրքում կա մի կարևոր նկատառում կնոջ ու տղամարդու այն փոխհարաբերության մասին, որը Հայաստանում չեն հասկանում անգամ բարձրաստիճան համարվող մտավորականները՝ կարծելով, թե այդ ընկերությունը չի կարող հոգևոր սահմաններում լինել:

Լիլիթը քաջատեղյակ է արցախյան գոյամարտի բոլոր դրվագներին. նրա երջանակահիշատակ եղբայրը՝ հայտնի հեռուստալրագրող Արտակը, այդ ընդգծման մասնակիցն ու վավերագրողն է եղել: «Արցախյան հաղթանակը մեր հարստությունն էր, այս աշխարհում ապրելու իրավունքն ու արժանապատվությունը, մեր նորօրյա ոգին էր, նաև դարավոր պատմությունից մեր դասն ու վրեժը...» (էջ 58):

«Ծանոթ-անծանոթ էջեր» գրքում բարձրացված է նաև անկախության տարիներին առաջացած հասարակական խավերի նոր շերտավորումը՝ գերթանկարծեց մեքենաներ, շքեղագույն դրակներ, անօրեն պահվածք, անտրամաբանական քանակով երևան քաղաքում կառուցվող բարձրահարկ շինություններ: Դրա կողքին քանդվող ու դատարկվող գյուղեր, հացի խմորի լուծելու համար բաժան-բաժան եղած ընտանիքներ:

Լիլիթ Արզումանյանի գրքի քննադատական հատվածներն անամոռանական են: Դրանք բխում են առ Հայաստան ունեցած սիրուց, սեփական պետականությունը չկորցնելու տագնապից:

Եթե Պատմահայր Մովսես Խորենացին «Հայոց պատմության» վերջաբան «Ողբում» գրում է, թե բոլորից վերացել են սերն ու ամոթը, ապա ծայնակցելով մեր ազգապահպան մախնուն՝ Լիլիթ Արզումանյանը գրում է. «Ու տարեցտարի իմ հայրենիքում ամոթը հիմնավոր փակվեց պահոցում, իսկ բանալին կորավ...» (էջ 100):

Լիլիթ Արզումանյանի այս եզրահանգումը հայրենիքի ապագայի համար սթափության կոչ է անկախ Հայաստանի բոլոր ղեկավարներին:

Ալեխոս ԴՈՂԻՄԱՆՅԱՆ

ՀՀ ԳԱՍ թղթակից անդամ

«Պատմաբանասիրական հանդես»-ի գլխավոր խմբագիր, բանասիրական գիտությունների դոկտոր Անուշավան Զաքարյանը 70 տարեկան է:

Լայն և ընդգրկուն է անվանի գրականագետի կենսագործունեության ոլորտը. խմբագրական-հրատարակչական աշխատանք, պետական ծառայություն, գիտահետազոտական ու մանկավարժական գործունեություն: Աշխատանքային կենսագրությունը սկսել է 1977 թ., երբ ընդունվել է ՀԽՍՀ գիտությունների ակադեմիայի հրատարակչություն՝ որպես խմբագիր: 1980–1993 թթ. եղել է ակադեմիայի «Լրաբեր հասարակական գիտությունների» ամսագրի պատասխանատու քարտուղարը:

1993 թ. հոկտեմբերից Ա. Զաքարյանն աշխատանքի է փոխադրվել ՀՀ Գերագույն խորհրդի աշխատակազմ. եղել է հրատարակչական բաժնի վարիչ, Ազգային ժողովի գրասենյակի ղեկավար, քարտուղարության պետի տեղակալ: 1998 թ. նշանակվել է ՀՀ կառավարության աշխատակազմի նորաստեղծ «Հայաստանի Հանրապետության

ԱՆՈՒՇԱՎԱՆ ԶԱԲԱՐՅԱՆ

(Ծննդյան 70-ամյակի առթիվ)

պաշտոնական տեղեկագիր» ՊԺԲԸ-ի գործադիր տնօրեն: 2000-2019 թթ. աշխատել է Ազգային ժողովի հրատարակչական բաժնի վարիչ, գլխավոր հրատարակիչ:

Գիտությունների ազգային ակադեմիայի հետ Ա. Զաքարյանի կապերն այս ընթացքում չեն ընդհատվել. 1999 թ. մասնակցել է «Պատմաբանասիրական հանդես»-ի պատասխանատու քարտուղարի, 2003-ից՝ նաև գլխավոր խմբագրի տեղակալի պաշտոնը: 2018 թ. հունիսից Ա. Զաքարյանը միջազգային համբավ ունեցող հայագիտական այս պարբերականի գլխավոր խմբագիրն է:

2022 թ. փետրվարից Ա. Զաքարյանը համատեղությամբ աշխատում է ՀՀ ԳԱԱ արվեստի ինստիտուտի սփյուռքահայ արվեստի և միջազգային կապերի բաժնում՝ որպես ավագ գիտաշխատող:

Ա. Զաքարյանի գիտական հետազոտություններն ամփոփված են 23 մենագրությունում ու կազմած ժողովածուներում և ավելի քան 250 հոդվածներում ու հրապարակումներում: Ի սկզբանե հետազոտության թեմա է ընտրել ռուս-հայ պատմամշակութային կապերը: 1985 թ. պաշտպանել է թեկնածուականատենախոսություն՝ «Ռուս գրողները Անդրկովկասում և հայ գրական կյանքը» խորագրով, իսկ 2005 թ.՝ դոկտորականատենախոսություն՝ «Ռուս գրական գործիչները և հայ իրականությունը (XX դարի 10-ական թվականներ)» թեմայով: Գիտական շրջանառության մեջ դնելով պատկանելի քանակությամբ արխիվային նոր վավերագրեր ու մամուլի տվյալներ՝ նա մոռացության մշուշից հանել է ընթերցող լայն հանրությանը իր մենագրություններով (հայերեն և ռուսերեն) ծանոթացրել է XX դարի սկզբի ռուս գրական-հասարակական, ռազմա-

կան գործիչների մի աստղաբույլի՝ Տ. Օլգենիևի, Ա. Կուլեբյակինի, Ա. Կուպրի-նի, Կ. Բալմոնտի, Ս. Գորոդեցկու, Վ. Բրյուսովի, Վ. Կամենսկու, Բ. Լազարև-կու, Ի. Էրենբուրգի, Օ. Մանդելշտամի և այլոց՝ Արևմտյան Հայաստանում ու Անդրկովկասում ծավալած հայանպաստ բուռն գործունեության մանրամասներին: Այս առումով Ա. Զաքարյանն իրավամբ համարվում է ռուս-հայ գրական, պատմամշակութային կապերի մե-րօրյա ճանաչված մասնագետներից մեկը:

Հետագա տարիներին Ա. Զաքարյանն ընդլայնել է իր գիտական հետաքրքրությունների ոլորտը, խորացել XX դարի սկզբի հայ իրականության տարբեր կողմերի ուսումնասիրության մեջ, զբաղվել մինչ այդ չհետազոտված հիմնահարցերի ուսումնասիրությամբ: Դրա առաջին արգասիքը եղավ այն, որ մեր հանրությունը ծանոթացավ Հովհ. Թումանյանի գլխավորած Առաջին համաշխարհային պատերազմի տարիներին հայ ժողովրդի կրած վնասները քննող հանձնաժողովի գործունեությանը՝ «Հայ ժողովրդի կորուստները Առաջին աշխարհամարտի տարիներին» («Համաշխարհային պատերազմից հայ ժողովրդի կրած վնասների քննիչ հանձնաժողովի» փաստաթղթերի և նյութերի ժողովածու») գրքով:

Ա. Զաքարյանը XX դարի սկզբի հայ մամուլի քաջատեղյակ հետազոտող է: Դրա խոսում վկայություններից են նրա կազմած մի շարք արժեքավոր ժողովածուները:

Առանձին էջեր են հայագիտության բազում երախտավորների գործունեությանը վերաբերող արխիվային նյութերի՝ նամակագրություն, հուշագրություն, Ա. Զաքարյանի հրապարակումները, որոնք

ներածական խոսքով ու գիտական հմուտ ծանոթագրություններով նոր կողմերով են բացահայտում նրանց կյանքն ու գործունեությունը:

Վերջերս լույս տեսավ անվանի գրականագետի նոր մենագրությունը՝ նվիրված անցյալ դարի առաջին երեսնամյակի հայ իրականության երևելի դեմքերից մեկի՝ Դավիթ Անանունի կյանքին ու գործունեությանը:

Ա. Զաքարյանը երկար տարիներ դասախոսական-մանկավարժական աշխատանք է կատարել Երևանի տարբեր բուհերում, գիտական խորհուրդների անդամ է, զեկուցումներով հանդես է եկել մի շարք գիտաժողովներում: 1986 թ. ԽՍՀՄ, ապա Հայաստանի ժողովրդագիտության միության անդամ է, 2021 թ. Հումանիզմի պրոբլեմների ակադեմիայի իսկական անդամ է: Ա. Զաքարյանն ունի ՀՀ պետական ծառայության 1-ին դասի խորհրդականի դասային աստիճան:

ԳԱԱ համակարգում ունեցած մեծ ավանդի համար Ա. Զաքարյանը 2013 թ. պարգևատրվել է ՀՀ ԳԱԱ «Վաստակագրով»:

Սկզբունքայնությամբ, լայնախոհությամբ, սեփական անձի և միջավայրի նկատմամբ պահանջկոտությամբ Ա. Զաքարյանն արժանի հարգանք ու հեղինակություն է վաստակել գիտական ամենալայն հանրության շրջաններում:

Շնորհավորելով մեր գործընկերոջ ծննդյան 70-ամյա հոբելյանը՝ նրան ցանկանում ենք քաջառողջություն և գիտահետազոտական նորանոր ձեռքբերումներ:

Յուրի ՍՈՒՎԱՐՅԱՆ
ՀՀ ԳԱԱ հայագիտության և հասարակական գիտությունների բաժանմունքի ակադեմիկոս-քարտուղար, ակադեմիկոս

Վաչե ՀՈՎԱԿԻՄՅԱՆ
ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատարակչության գլխավոր տնօրեն

ԿԱՐԵՎՈՐ ՆԵՐԴՐՈՒՄ ՀԱՅԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՍՓՅՈՒԹՔԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԱՍՊԱՐԵԶՈՒՄ

Մեծ Բրիտանիայի Cambridge Scholars Publishing հրատարակչությունը լույս է ընծայել ՀՀ ԳԱԱ արվեստի ինստիտուտի Երաժշտության բաժնի առաջատար գիտաշխատող, ՀՀ արվեստի վաստակավոր գործիչ, արվեստագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր Լիլիթ Երնջակյանի «The Musical World of Alan Hovhanness: East-West Crossroads» մենագրությունը՝ նվիրված 20-րդ դարի ամերիկահայ անվանի կոմպոզիտոր Ալան Հովհաննեսի երաժշտական ժառանգության ուսումնասիրությանը՝ Արևելք-Արևմուտք մշակութային փոխառնչությունների համատեքստում:

Հնարավորություն ունենալով աշխատել ամերիկյան համալսարանների գրադարաններում, ծանոթանալով Ալան Հովհաննեսի ստեղծագործությանն առնչվող տարաբնույթ հրապարակումներին, պարբերական մամուլի նյութերին և մեծաքանակ ստեղծագործություններին՝ Լ. Երնջակյանը բազմաթիվ հոդվածներ է գրել և 2015 թ. հրատարակել Ալան Հովհաննեսին նվիրված առաջին մենագրությունը (Լ. Երնջակյան, Ալան Հովհաննեսի երաժշտությունը Արևելք-Արևմուտք մշակութային խաչուղիներում, «Գիտություն» հրատ., 2015)՝ լուսաբանելով կոմպոզիտորի ստեղծագործություններում արևելյան՝ հնդկական, հայկական, կորեական, ժապոնական երաժշտության ավանդական ժանրերի մարմնավորման սկզբունքները:

Ալան Հովհաննեսի անընդգրկելի ստեղծագործական ժառանգության շարունակական հետազոտությունների ընթացքում է Լիլիթ Երնջակյանը բացա-

հայտել 20-րդ դարի մեկ այլ նշանավոր ամերիկահայի՝ բազմատաղանդ գրող և արվեստագետ Վիլյամ Սարոյանի հետ ունեցած նրա մտերմությունն ու մամուլագրությունը և ձեռք բերել այդ մեծարժեք նամակագրությունն ու այլ տեղեկատվական նյութեր Կալիֆոռնիայի Ստենֆորդ համալսարանի գրադարանի հատուկ հավաքածուների բաժնից, որտեղ պահվում է նաև Սարոյանի արխիվը: Այդ նյութերն առանձին բաժնով ընդգրկված են գրախոսվող մենագրության մեջ, որը Cambridge Scholars Publishing-ի կողմից հրատարակված հայ առաջին երաժշտագետի աշխատանքն է:

Տասնամյակներ շարունակված և մինչ օրս անտիպ Սարոյան-Հովհաննես նամակագրության ուսումնասիրությամբ, առանձին նամակներից բաղված մեջբերումներով Երնջակյանը գիտական շրջանառության մեջ է դրել հետաքրքիր և արժեքավոր նյութեր, որոնք, ինչպես նշում է նա, գրողի և կոմպոզիտորի հոգևոր-ստեղծագործական կապի վկայություններն են և պատկերացում են տալիս «երկու հայագիտական մեթոդների ճշգրտացումը և երկուսից բաղկացած ճանաչողական մոտեցումների համադրությունը»:

Արխիվային նյութերի և մատչելի երաժշտական ձայնագրությունների քննությամբ Երնջակյանն ուրվագծել է Սարոյանի և Հովհաննեսի համագործակցությամբ ստեղծված բազմաթիվ

երգերի, մյուզիքլների, ռապսոդիաների, ֆիլմերի և երաժշտաբեմական ներկայացումների ընդգրկուն և տպավորիչ պատկերը:

Աշխատության կառուցվածքում առանձնահատուկ դրամատուրգիական նշանակություն ունեցող այս բաժնին հաջորդում են Ալան Հովհաննեսի հայկական և Արևելյան ստեղծագործություններին նվիրված չորրորդ և հինգերորդ գլուխները, որտեղ հեղինակը հանգամանալից վերլուծության է ենթարկում և գիտական հիմնավորումներով առանձնացնում առավել նշանակալից արևելյան թեմաներով զրված երկերը, մեկնաբանում համապատասխան ազգային ավանդույթների կերպարային-մեղեդային արտահայտչականության, ծայրակարգային և ելևէջային առանձնահատկությունների կիրառության սկզբունքները:

Լիլիթ Երնջակյանի «The Musical World of Alan Hovhanness: East-West Crossroads» մենագրությունն իր մշակութաբանական ուղղվածությամբ, գիտաճանաչողական արժեքով, ազգային ինքնության խնդիրները միջազգային համատեքստում կարևորող հենակետերի մեկնաբանություններով արժեքավոր ներդրում է հայագիտության և սփյուռքագիտության ասպարեզում:

Երաժշտական արևելագիտության ոլորտում նշանակալի ներդրում ունեցող գիտնականի բեղմնավոր գործունեության արդյունքները համալրող այս անգլերեն գրքի ամուրանալի նվաճումներից են երկու մեծ ամերիկահայերի՝ Վիլյամ Սարոյանի և Ալան Հովհաննեսի նորա-

The Musical World of
Alan Hovhanness

East-West Crossroads

Lilit Yernjakyan

րարական գաղափարներով հագեցած ստեղծագործության յուրովի հանրահռչակումը և նրանցով պայմանավորված, ընդհանրապես, հայ արվեստի ինքնատիպ ներկայության կարևորումը 20-րդ դարի Արևմուտքի մշակույթում: Եվ այս առումով հեղինակի առաքելությունն իրականացված է բարձր գիտական մակարդակով: Հարուստ և նորահայտ բովանդակային շերտերով, հետաքրքիր ձևավորումով կաշառող այս հրապարակումն անկասկած իր արձագանքները կունենա և նոր ազդակներ կհաղորդի համաշխարհային մշակույթում անցնելի հետք թողած հայ արվեստագետների գործի արժևորմանն ու ուսումնասիրությանը:

Աննա ԱՍԱՐՅԱՆ
ՀՀ ԳԱԱ արվեստի ինստիտուտի տնօրեն

ՀՀ ԳԱԱ ֆիզիկական հետազոտությունների ինստիտուտում

ՀՀ ԳԱԱ ֆիզիկական հետազոտությունների ինստիտուտում առաջին անգամ ստացվել է «Էլեկտրամագնիսականորեն-հարուցված թափանցիկության» (ԷՅԹ) ռեզոնանս՝ օգտագործելով գերնեղ օպտիկական բջջում պարփակված ալկալի ատոմների մագնիսականորեն-հարուցված անցումները:

Երկալիք լազերային դաշտերի ազդեցությամբ ատոմական գոլորշիներում տեղի ունեցող ԷՅԹ երևույթը հայտնաբերվել է դեռևս 30 տարի առաջ, և այսօր այն լայնորեն կիրառվում է այնպիսի խնդիրներում, ինչպիսիք են լույսի արագության դանդաղեցումը, օպտիկական ինֆորմացիայի գրանցումը և պահպանումը, մետրոլոգիան, զգայուն մագնիսաչափությունը: Այդ կիրառությունների հիմքում ատոմական անցումների վրա գերնեղ օպտիկական ռեզոնանսի ձևավորումն է: Հայտնի է, որ յուրաքանչյուր տեսակի ատոմում

այդ անցումները տեղի են ունենում որոշակի ֆիքսված հաճախությունների վրա: Կիրառական հետաքրքրությունն էլ ավելի կմեծանար, եթե հնարավոր լիներ փոփոխել անցումների հաճախությունը կամ «ստեղծել» նոր անցումներ: Եվ պարզվում է, որ դա կարելի է անել՝ օգտագործելով մագնիսական դաշտը:

«Մեր ինստիտուտում մշակվել են աշխարհում եզակի օպտիկական մանրաբջիջներ, որոնք թույլ են տվել առաջին անգամ ատոմական գոլորշիներում գրանցել և համապարփակ հետազոտել մագնիսականորեն-հարուցված անցումներ: Դրանք այն անցումներն են, որոնք արգելված են սովորական պայմաններում, բայց դառնում են թույլատրված մագնիսական դաշտի որոշակի տիրույթում, ըստ որում, փոփոխելով մագնիսական դաշտը, փոփոխվում է նաև այդ անցումների հաճախությունը», - ասաց ինստիտուտի ատոմային սպեկտրասկոպիայի լաբորատորիայի վարիչ, ֆիզիկամաթեմատիկական գիտությունների դոկտոր Դավիթ Սարգսյանը:

Հետազոտությունների փորձարարական մասը կատարվել է ֆիզիկական հետազոտությունների ինստիտուտում՝ առաջատար գիտաշխատող Արմեն Սարգսյանի կողմից: Տպագրված որոշ աշխատանքներ տեսական մասով կատարվել են Բուրգունդիայի համալսարանի (Ֆրանսիա) գիտնականներ պրոֆեսոր Կլոդ Լեռուայի և համատեղ ասպիրանտ Ռոդոլֆ Մոմյեի մասնակցությամբ:

Հետազոտությունները կատարվել են ՀՀ ԿԳՄՍ նախարարության գիտության կոմիտեի ֆինանսավորմամբ իրականացված թեմատիկ 21T-1C005 ծրագրի շրջանակներում: Արդյունքները տպագրվել են «Optics Letters», «Physics Letters», «Optics Communications», «Journal of Quantitative Spectroscopy and Radiative Transfer» գիտական ամսագրերում:

Քվանտային ինտերնետ. հետազոտությունների արդյունքները հետաքրքրություն են առաջացրել միջազգային գիտական հանրությունում

Քվանտային տեղեկատվական տեխնոլոգիաների սպասվող արդյունքներից է քվանտային ինտերնետը: Դա քվանտային կապի համակարգ է, որը թույլ է տալիս փոխանակել ինֆորմացիան ցանցի հանգույցների միջև՝ հիմնված քվանտային ֆիզիկայի օրենքների վրա: Քվանտային ինտերնետն ընծեռում է ամնախադեպ հնարավորություններ, որոնք անհնար են դասական տեղեկատվության օգտագործմամբ, ներառյալ բացարձակ անվտանգ հաղորդակցությունը, բացառիկ արագագործությունը և այլն: Սակայն քվանտային ինտերնետի իրականացման հիմնական խնդիրները դեռևս լուծված չեն: Քվանտային ցանցերում հաղորդակցությունն իրականացվում է ֆոտոնների միջոցով, որոնք գտնվում են որոշակի կոհերենտ վիճակներում՝ «քուբիթներում», որտեղ գրանցված է քվանտային ինֆորմացիան: Երկրամերձ ցանցերում ֆոտոնները տարածվում են ալիքատարներով, որոնցում տեղի ունեցող մարումային պրոցեսները՝ «դեկոհերենտությունը», քայքայում է ֆոտոնների կոհերենտ վիճակը և աղավաղում հաղորդվող ինֆորմացիան:

Քվանտային ինտերնետի հանգույցները, որտեղ գրանցվում, ձևափոխվում և վերարտադրվում է քվանտային ինֆորմացիան, պատրաստված են տարբեր մյուսերից և աշխատում են տարբեր հաճախությունների վրա: Հետևաբար՝ հանգույցից հանգույց տարածվելիս ֆոտոնի հաճախությունը պետք է փոխակերպվի, ըստ որում այդ ընթացքում «ժամանակային քուբիթը» պետք է պահպանի իր տեսքը առավելապես ժամանակային քուբիթը:

Վերը նշված գիտական խնդիրների ուղղությամբ վերջին տարիներին հետազոտություններ են կատարվում ՀՀ ԳԱԱ ֆիզիկական հետազոտությունների ինստիտուտի տեսական ֆիզիկայի լաբորատորիայում: «Մեր աշխատանքում առաջին անգամ տեսականորեն մշակվել է մեխանիզմ՝ հիմնված «սառը» ատոմների համակարգում եռալիք պարամետրիկ փոխազդեցության վրա, որն ապահովում է սկզբնական ֆոտոնի ժամանակային մոդերում կողավորված ինֆորմացիայի անկորուստ և կոհերենտ փոխանցումը հաճախության ձևափոխման ժամանակ», - ասաց լաբորատորիայի վարիչ, ֆիզիկամաթեմատիկական գիտությունների դոկտոր Յուրի Մալաքյանը: Նա նշեց, որ բացի գիտական արդյունքի հիմնարար արժեքից, այն ունի և կարևոր կիրառական նշանակություն, քանի որ քվանտային ցանցի մշակված մոդելը, որտեղ խիստ սեղմված են ֆոտոնների կորուստները, շատ ավելի հեշտ է իրականացնել, քան մինչ այժմ առաջարկված սխեմաները:

«Physical Review A» ամսագրում տպագրվել է «Quantum frequency conversion with coherent transfer of time-bin encoding» հոդվածը (Sh. Petrosyan and Yu. Malakyan, Phys. Rev. A 105, 052606 (2022)): Գիտական արդյունքը լայն արձագանք է գտել միջազգային գիտական հանրությունում՝ հիմնականում քվանտային ինֆորմացիոն տեխնոլոգիաների բնագավառում: Ստացվել է հինգ հրավեր՝ միջազգային գիտաժողովներում (ԱՄՆ, Ֆրանսիա, Ճապոնիա, Իտալիա) ներկայացնելու այս արդյունքները «հրավիրված խոսնակ» կարգավիճակով:

ՀՀ ԳԱԱ գիտության հանրայնացման և հասարակայնության հետ կապերի բաժին

ՀՀ գիտությունների ազգային ակադեմիայի Սևանա լճի պահպանության փորձագիտական հանձնաժողովը (ՍԼԴԺՀ), ղեկավարվելով «Սևանա լճի մասին» ՀՀ օրենքի 20 և 21 հոդվածների դրույթներով և հանձնաժողովի՝ 2023 թ. աշխատանքային տարեկան ծրագրով, 2023 թ. անցկացրել է 35 միստ: Քննարկվել են Սևանա լճին և ջրավազանին առնչվող ՀՀ նախարարությունների, գերատեսչությունների, մարզպետարանների և մի շարք ընկերությունների կողմից ներկայացված ծրագրեր, նախագծեր, հաշվետվություններ:

ՀՀ ԳԱԱ Սևանա լճի պահպանության փորձագիտական հանձնաժողովի 2023 թ. գործունեության հաշվետվությունը

Հանձնաժողովին փորձաքննության ներկայացված 41 ծրագրերին, նախագծերին և առաջարկություններին տրվել է 16 բացասական և 25 դրական կարծիք: Բացասական կարծիք է տրվել Սևանա լճից ջրառի, լճի ջրավազանում տարատեսակ հանքավայրերի բացման և կեղտաջրերի մեխանիկական մաքրման կայանների արդիականացման, երկրաբանական ուսումնասիրություններ կատարելու վերաբերյալ ծրագրերին ու նախագծերին: Դրական կարծիք է տրվել Սևանա լճի էկոհամակարգերի վերականգնման, պահպանման և օգտագործման, ոռոգման նպատակով «Հայաստանի Հանրապետության հողային օրենսգրքում փոփոխություն և լրացումներ կատարելու մասին» օրենքի նախագծին, արևային ֆոտովոլտային էլեկտրակայանների հիմնման, Գեղարքունիքի մարզում երկրաբանական հետախուզական ուսումնասիրության աշխատանքների՝ շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության նախնական գնահատման հայտերին:

Հանձնաժողովը քննարկել է 19 առաջարկություն է ներկայացրել Սևանա լճից ջրբացթողումների, ջրակորուստների նվազեցման, բույսերի ջրապահանջի նորմերը պահպանելու, լճի ջրածածկման ենթակա տարածքների մաքրման, բացասական հաշվեկշռի կարգավորման և բնակավայրերի կոյուղաջրերի խնդիրների վերաբերյալ:

Հանձնաժողովի կողմից քննարկվել է հավանություն է տրվել լճում ձկան և խեցգետնի արդյունագործական որսի տարեկան առավելագույն չափաբանակների վերաբերյալ որոշման նախագծին:

Ընթացիկ տարում իրականացվել է այց Սևանա լճի ջրավազան, կազմակերպվել են քննարկումներ «Սևան

ազգային պարկ» ՊՈԱԿ-ի և Գեղարքունիքի մարզպետարանի համապատասխան ծառայության մասնագետների հետ: Համատեղ քննարկումներ են կազմակերպվել նաև ՀՀ բնապահպանության և ընդերքի տեսչական մարմնի, ՀՀ շրջակա միջավայրի և տարածքային կառավարման և ենթակառուցվածքների նախարարությունների ներկայացուցիչների հետ:

Համագործակցելով միջազգային կազմակերպությունների հետ՝ հանձնաժողովը կազմակերպել է քննարկումներ «ADWISE Consulting» կազմակերպության ներկայացուցիչների հետ «Սևանա լճի շրջակա միջավայրի պահպանություն-EU4Sevan» ծրագրի ՄԱԶԶ բաղադրիչի շրջանակներում իրականացվող Սևանա լճի երկարաժամկետ ազգային տեսչականի սահմանման ճանապարհային քարտեզի իրականացման ընթացքի վերաբերյալ, EU4Sevan ծրագրի շրջանակներում իրականացվող և պլանավորվող աշխատանքների վերաբերյալ տեղեկատվության պարբերական թարմացման նպատակով, EU4Sevan ծրագրի շրջանակներում 2023 թ. ընթացքում կատարված աշխատանքների և հետագա քայլերի վերաբերյալ:

Հանձնաժողովը պարբերաբար կազմակերպել է հանդիպումներ մամուլի ներկայացուցիչների հետ՝ հանրությանը ներկայացնելով Սևանա լճի հիմնախնդիրները:

Հանձնաժողովի միստում քննարկվել է հաստատվել են 2024 թ. աշխատանքային ծրագիրը և տարեկան գործունեության հաշվետվությունը, որոնք ներկայացվել են ՀՀ ԳԱԱ նախագահին:

ՀՀ ԳԱԱ գիտության հանրայնացման և հասարակայնության հետ կապերի բաժին

Ալցհայմերի հիվանդությանը նպաստող ամիլոիդ պեպտիդների ագրեգատների գոյացումը կանխարգելող միջոցներ

ՀՀ ԳԱԱ Հրաչյա Բուհիաթյանի անվան կենսաքիմիայի ինստիտուտում հետազոտվել են ՀՀ ԳԱԱ օրգանական և դեղագործական քիմիայի գիտատեխնոլոգիական կենտրոնում սինթեզված երկու նոր միացությունները, որոնք ընկնում են Ալցհայմերի հիվանդության զարգացմանը նպաստող ագեոլիտիկներաբազ և բուտիրիլխոլինեսթերազ ֆերմենտների ակտիվությունը:

Ալցհայմերի հիվանդության հիմքն ամիլոիդ բետա պեպտիդների պեպտիդական ակտիվությունն է: Մասնավորապես ամիլոիդ բետան թունավոր ազդեցություն ունի ուղեղի նեյրոնների վրա և խաթարում է միջբջջային հաղորդակցությունը:

Նկարագրվել են դրանց օպտիկական կլանման և ֆլուորեսցենցիայի սպեկտրները:

«Ստացված տվյալները վկայում են, որ նոր սինթեզված միացությունները նվազեցնում են ամիլոիդ բետա պեպտիդների ագրեգացման գործընթացը և քայքայում պեպտիդների ձևավորված տոքսիկ ագրեգատները: Բջջային կուլտուրայում կատարած հետազոտությունները ցույց են տվել նաև, որ TVA և TVS միացությունները թուլացնում են ամիլոիդ բետա պեպտիդի ագրեգատների ազդեցության հետևանքով առնետի ուղեղի հիպոկամպի բջիջների նեյրոդեգեներատիվ գործընթացները և մահացությունը՝ ցուցաբերելով նյարդապաշտպան հատկություն», - ասաց գիտական խմբի ղեկավար, ՀՀ ԳԱԱ Հրաչյա Բուհիաթյանի անվան կենսաքիմիայի ինստիտուտի տնօրեն Ավարդ Անտոնյանը:

Նա նշեց, որ այս միացությունների հետագա նախակլինիկական հետազոտությունների իրականացումը հնարավորություն կտա դրանց հիման վրա ստեղծելու Ալցհայմերի հիվանդության կանխարգելման և բուժման նոր դեղամիջոցներ:

Արդյունքներն ընդունված են տպագրության «Նեյրոքիմիա» միջազգային գիտական հանդեսում:

Աշխատանքն իրականացվել է ՀՀ ԿԳՄՍ նախարարության Գիտության կոմիտեի ֆինանսավորմամբ «Հակաացեոլիտիկներաբազային ակտիվությամբ օժտված քիմիական միացությունների սինթեզ և դրանցով Ալցհայմերի հիվանդության բուժման հնարավոր ուսումնասիրումը» թեմատիկ ծրագրի շրջանակներում:

ՀՀ ԳԱԱ գիտության հանրայնացման և հասարակայնության հետ կապերի բաժին

ՀԱՅՈՑ ԱՐ-ՔԱՅԻՑ ԱՐ-ՔԱՆ ՀԻԱՅՐԵԼ Է ՕՏԱՐՆԵՐԻՆ

«Նայելով քո արծվային հայացքով՝ տեսնում էիր ժողովրդիդ դարերում...»
Վալերի Բրյուսով

Տիգրան Մեծը Հին աշխարհի ամենանշանավոր պետական և ռազմական գործիչներից էր, հայոց արքաներից՝ ամենահզորը: Նրա կյանքն ու գործունեությունն արժանացել են ոչ միայն հայ, այլև օտար պատմիչների, գրողների, արվեստագետների բարձր գնահատականին: Բավական է նշել, որ համաշխարհային մեծության մի շարք կոմպոզիտորներ Տիգրան Մեծի կերպարին անդրադարձել են ավելի քան քսան դասական օպերաներում: Նրանց թվում են Պուշկինի, Սկարլատտին, Գլյուկը, Հենդելը, Վիվալդին և ուրիշներ: Նրան վրձնել են եվրոպացի հայտնի գեղանկարիչներ Ֆուգարոն, Ռոտերը և այլք:

Պատմագիր Վեյլեսու Պատերկույսը Տիգրան Մեծին համարում էր «իր ժամանակի հզորագույն թագավորը և թագավորներից մեծագույնը», իսկ ֆրանսիացի արևելագետ Ռենե Գրուսեի գնահատմամբ «Տիգրանն իր ժողովրդի ապրելու իրավունքն ապահովեց հավիտենականության համար»: Հայ մշակույթի երախտավոր Վ. Բրյուսովը 1916 թ. հայոց արքային է ձոնել հրաշալի մի բանաստեղծություն, որում գրում էր. «Դու, Տիգրան Մեծ, լույս ես տալիս աշխարհին...»:

«Ինքնին նա կորովալից էր, անկոտրում ոգով»
Կիկերոն

Ք. ա. II-I դդ. սահմանագլխին Հայաստանի միջազգային դրությունը խիստ վատթարացել էր: Երկիրը հայտնվել էր «աշխարհաքաղաքական քցանում»՝ արևմուտքից Հռոմի, արևելքից Պարթևստանի սպառնալիքի ներքո: Ք.ա. 92թ. Եփրատի ափին տեղի ունեցած հռոմեա-պարթևական բանակցություններում կողմերը համաձայնության եկան Եփրատն իրենց ազդեցության և տիրապետության ոլորտների սահմանագիծ ճանաչելու մասին: Բանակցությունները բովանդակում էին մի կարևոր կետ ևս. Պարթևստանի արքան առաջարկում էր հռոմեական կողմին Տիգրան Մեծի դեմ կնքել ռազմական դաշինք:

Հայաստանի գոյության համար այդ ճակատագրական հեռանկարը չէր վրիպել Տիգրան Մեծի տեսադաշտից: Հռոմի և Պարթևստանի առաջխաղացմանը Տիգրան Մեծը հակադրեց ակտիվ պաշտպանության ստրատեգիան: Գործելով ռազմական և դիվանագիտական ասպարեզներում՝ հայոց արքան Մերձավոր Արևելքը միավորեց հզոր տերության մեջ և հակադրեց այն Հռոմին և Պարթևստանին:

Իր ողջ թագավորության ընթացքում (Ք.ա. 96-55 թթ.) Տիգրան Մեծը ցուցաբերեց բազմաբովանդակ, նպատակաուղղված գործունեության օրինակ, միանգամից մի քանի բարդ ներպետական և միջազգային դիվանագիտական խնդիրներ՝ հետևողականորեն լուծելու հմտություն:

Հռոմեական տերությունը, ի դեմս Հռոմի մեծագույն մտածող, հռետոր և քաղաքագետ Մարկոս Տուլիոս Կիկերոնի (Ցիցերոն), բարձր էր գնահատում Տիգրան Մեծի՝ որպես անհատի և պետական գործչի արժանիքները: Կիկերոնի բնութագրմամբ Տիգրանը կորովալից, հզոր կամքի տեր մարդ էր: Տիգրանակերտի անկումից հետո՝ Հայաստանի համար ծանր պահին՝ երկրի սիրտ Արտաշատի վրա հռոմեական բանակի գրոհի նախօրեին, հայոց արքան պահպանել է «իր թշնամական ոգին» Հռոմի

հանդեպ և հաղթանակելու մտադրությունը:

Տիգրան Մեծն օժտված էր հոգեբանական մեծ և մշտական ծանրաբեռնվածությամբ կրելու կարողությամբ: Այդ հատկությունների համար նախապայման էին նրա անձնական տոկոսությունը, ֆիզիկական պատրաստվածությունը ու ամրությունը:

Հունահռոմեական աղբյուրները հավաստում են

Տիգրան Մեծի ֆիզիկական մեծ ուժը: Տիգրանն անձամբ է առաջնորդել իր բանակի գրեթե բոլոր արշավանքները: Պլուտարքոսը, Ապպիանոսը նշում են 72-ամյա Տիգրանի գլխավորած զրահավոր հեծելազորի երկու հզոր գրոհը հռոմեական բանակի դեմ Ք.ա. 68թ.: Նա հեշտությամբ էր ծիավարում 74 տարեկանում: Երիվարով հասնելով հռոմեական բանակատեղի՝ Պոմպեոսի հետ հանդիպման, նա մոտյգի վրայից ինքնուրույն է ցատկել գետին: 74 տարեկանում նա հայր է դարձել, ունեցել դուստր: Տիգրան Մեծի ժամանակակից, հռոմեացի պատմաբան Գ. Սալյուստիոսը պահպանել է հայոց արքայի ֆիզիկական հզորությունը պատկերող հետաքրքիր մի դրվագ. «70 տարեկանում նա զրահավորված ընդոստնում էր մոտյգի վրա»: Կարևոր է նշել, որ ասպանդակն այդ ժամանակներում չէր գործածվում (ասպանդակի գյուտն արվել է Զինաստանում Ք.հ. III դարում), և հետաքրքիր՝ Տիգրանն առանց կողմնակի օգնության ընդոստնում էր մոտյգի վրա՝ թամբի վրա հենվելով և ձգվելով իր բազուկ-

Գծանկարը Ռ.ՄԱՆԱՍԵՐՅԱՆԻ

ներով: Արքայական երիվարի վզակոթի (մնդավի) բարձրությունը 150-155 սմ էր, և այդ տեսակի ցատկերի ժամանակ, երբ արքան զրահավորված էր, նա պիտի կրեր առնվազն 10-15 կգ երկաթե զրահ:

Քաղաքական նպատակահարմարության սկզբունքին հետևելով՝ նա կարող էր, ինչպես վկայում են փաստերը, մի դեպքում լինել անողոք և դաժան, մյուս դեպքում՝ զիջող ու մեղմաբար: Գահաժառանգ որդու՝ Արտաշեսի մահապատիժը կատարվել էր ոչ միայն արքայազնի կողմից հոր հանդեպ անհարգալից պահվածքի, ընդունված արարողակարգի խախտման համար (որսորդության ժամանակ սլացող երիվարից ընկած և գետնին զարկվելուց ուշաթափված Տիգրանի գլխից արքայազնը պոկեց և իր վրա դրեց ապարոշը՝ արքայաճանը): Հայոց պետության ապագայի համար պատասխանատվության գիտակցմամբ չէր արդյո՞ք թելադրված Տիգրան Մեծի այդ անողոք և տեղում կայացված վճիռը: Դա նրա կողմից զոհաբերություն էր ազգային-պետական շահին, ողորմածությունը բացառող խստապահանջության օրինակ:

Տիգրան Մեծի անձնական հատկանիշները՝ մտավոր, կամային, ֆիզիկական որակների միաձուլվածք, պայմանավորել են նրա գործունեության հաջող ընթացքը և նրա վերջնական արդյունքը՝ Հայաստանի փրկությունը և մեծ տերությունների կողմից Հայաստանի տարածքային ամբողջականության ճանաչումը:

Տիգրան Մեծի գործունեությունը բարձր է գնահատվել հակառակորդ տերությունների կողմից, իսկ հայկական պատմական հիշողության մեջ՝ Մովսես Խորենացու երկում նա հայոց մեծագույն տիրակալ է, հայրենիքի պաշտպան, չարի ուժերի դեմ պայքարում հաղթող:

Ռուբեն ՄԱՆԱՍԵՐՅԱՆ
Պատմական գիտությունների դոկտոր

ՄԵՐ ՄԵԾԵՐԻ ԱՄԱՆՈՐՅԱ ՄՏՈՐՈՒՄՆԵՐԻՑ

ԿՈՄԻՏԱՍԻ ՆՈՐ ՏԱՐԻՆԵՐԻՑ ՄԵԿԸ

Նոր տարի էր և Կոմիտասը, ինչպես միշտ, պետք է գնար բանաստեղծ Հովհաննես Հովհաննիսյանի տուն, ուր ամեն տարեմուտի սպասում էին նրան: Բանաստեղծը շատ երեխաներ ուներ, նրա մոտ էր ապրում նաև փոքրիկ Շամունիկը՝ բանաստեղծի հորեղբոր աղջիկը: Այս աղջիկը հրաշալի երգում էր, երգում էր «Կաթավիկը», «Ախ մարալ ջանը»... և Կոմիտասը լսում էր նրան: Նոր տարի էր, հին մոր տարիներից մեկը: Այդ օրը՝ առավոտյան, Կոմիտասին տխուր լուրեր էին բերել Սասունից, ու նա ոչ մի տեղ չէր ուզում գնալ. որոշել էր՝ իր վշտերի ու մտքերի հետ կնճա իր խցում:

Բայց ելավ տեղից, բամբակից մորուք կպցրեց, ճերմակ վերնոց հագավ, ձեռքն առավ թթնուլ մի ճուղ, սրինգը գոպանը դրեց և իհն Վաղարշապատի հին փողոցներով գնաց դեպի բանաստեղծի տուն: Երբ նա մտավ բա-

նաստեղծի բակը, գրպանից հանեց սրինգն ու սկսեց նվագել... Երեխաների ուրախությանը չափ չկար: Բոլորը վազեցին դեպի պատուհանը, քանի որ ամեն տարեմուտի Կոմիտասը այդպես ճերմակ մորուքով, ձեռնափայտով ու սրինգ նվագելով ներս էր մտնում պատուհանից և կանգնելով լուսամուտի գոգին՝ ասում էր. - Գալո բարի, Նոր տարի:

Այս անգամ էլ նա բացեց պատուհանը, որը նրա համար կիսաբաց էին թողել, կանգնեց լուսամուտի մոտ և նվագեց, նվագեց երկար և ոչինչ չասաց: Իջավ, գրկեց իր շուրջը հավաքված երեխաներին, հետո մոտեցավ բանաստեղծին ու ասաց.

-Ձուր ես գալիս, Նոր տարի...

-Ի՞նչ է եղել... -Սասունից տագնապալի լուրեր են եկել:

Առաջին տարին էր, որ երեխաները չլսեցին նրա ծիծաղը, նա ոչինչ չասաց երեխաներին, մի երկու տխուր մեղեդի նվագեց, հետո երկար զրուցեց բանաստեղծի հետ, մոռացավ պոկել իր ճերմակ բամբակից մորուքը ու այդպես էլ վերադարձավ տուն:

Սա վերջին Նոր տարին էր, որ այցելեց նա բանաստեղծին, և երբ շատ տարիներ անց հուղարկավորում էին նրան, փոքրիկ Շամունեն, որ արդեն հասուն կին էր, վերջին անգամ ապակու տակից տեսավ նրա հավիտենական քնով քնած դեմքը, և թվաց նրան, թե ինչպես տարիներ առաջ, պատուհանի ետևից տեսնում է նրան, իսկ մորուքը ճերմակ այն բամբակի հետքերն են, որ կպցնում էր վարդապետը Նոր տարվա օրերին: Ու բոլորի համար անսպասելի ծունկի իջավ դագաղի առաջ և մրմնջաց.

-Գալո բարի, Նոր տարի...

Իրոք, միշտ չէ, որ հայն ուրախ է դիմավորել Ամանորը և իզուր չէ, որ ամեն տարեմուտի կրկնել է ծանոթ երգի բառերը. «Երբեք թե այս Նոր տարին վերջ տա հայի ցավերին...»: Բայց և ամեն անգամ, հույսով ու լավատեսությամբ, արցունքների միջից ժպտալով, բաց է արել իր տան ու հոգու դռները Նոր տարվա առաջ ու շնչացել:

-Գալո բարի, Նոր տարի...

ՀԻՐԱԶԻ ԱՄԱՆՈՐՅԱ ԽՈՍՔԵՐԻՑ

...Շնորհավորում են իմ հայոց և աշխարհի բոլոր ազգերի Նոր տարին: Եթե այժմ ձեռքիս տակ լինեին իմ հայոց երկու աչքերի պես նրա երկու ծովակները, ես, խղճիս հրամանով, գինու կփոխեի նրանց ջրերը և կլցնեի բոլոր ազգերի բաժակները, ինչպես ծովակներիցս մեկն է լույսով ու հույսով լցվում: Ուրեմն՝ Սևանի բյուրեղյա լույսի բաժակով Հույսի կենացն են խմում...

Այսօր ազգային համբուրելի հպարտությամբ է լցվում իմ սիրտը, երբ լսում եմ, որ հայոց հին, բազմադարյան և նոր ծագած աստղերը մրցման են ելնում ուրիշ ազգերի անմահ աստղերի հետ, երբ հայոց մարեկացիները բարձրանում են իրենց իսկական գահին՝ համաշխարհային ճանաչման:

Եվ երբեք այն ազգին, որ սրտեր է գրավում և ոչ թե... հողեր, որ լեզու է տալիս և ոչ թե... լեզու պոկում...

Բայց ազգին պահողը կամ վերստեղծողը մայրենի լեզուն է:

Այդ իսկ պատճառով տագնապալից սրտով այս Նոր տարվան էլ հիշում եմ հայոց սփյուռքը: Այնտեղ կյանքի և մահվան կրակի մեջ է հայոց լեզուն: Ուրեմն՝ հարկավոր է հայոց լեզվի պաշտպանությունն ամենօրյա դարձնել ամենուրեք:

Այսօր, շնորհավորելով ամենքիդ Նոր տարին, ուզում եմ ահազանգել, որ ամեն մի ազգի զավակ պիտի պաշտե իր մայրենին: Այն պատանին, որը գիտե յոթ լեզու, յոթ անգամ համբուրելի է, բայց այդ մույն պատանին, եթե անգոսնում է իր մայրենի լեզուն, եթե ամենօրյա օդ չէ նրա բերանում իր մայրենին, նա յոթ հազար անգամ է նզովելի:

Ինչպես որ սուրբ է ցորենի արտի նման մի հասկը, այնպես էլ սուրբ է ամեն մի մայրենի լեզու: Ազգերը նման են դաշտում սփռված ծաղիկների, իսկ նրանց մշակույթը ծաղկանց բուրմունքն ու գույներն են: Եթե որևէ ծաղիկ պակասի, մի՞թե դաշտի քաղցրությունը չի պակասի:

Նոր տարվա հույսերը նման են Նոր տարվա տոնածառին, որոնք այս գիշեր լուսազարդվում են աշխարհի բոլոր տանիքների տակ: Ուզում եմ հազար սրտով ցանկանալ, որ այդ հույսերը Նոր տարվա տոնածառի նման մի երկու օր լույս տալով՝ դուրս չնետվեն կմախքացած:

Շնորհավոր ամենքին:

